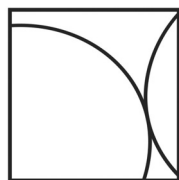
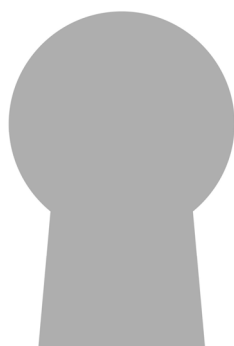

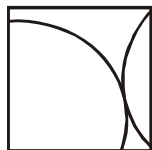
Ferri i Srebrenicës
Letër Dante Aligerit nga Bosnja

Xhemaludin Latiq

© LOGOS·A

S H K U P
PRISHTINË
T I R A N Ë
2 0 1 5

LOGOS·A

Xhemaludin Latiq
FERRI I SREBRENICËS
Letër Dante Aligerit nga Bosnja

Boton: LOGOS-A
Biblioteka: DIVAN

Për botuesin: Adnan Ismaili
Kryeredaktor: Husamedin Abazi
Redaktor biblioteke: Milazim Krasniqi
Redaktorë: Xhabir Ahmeti

Redaktor artistik & disenji: Edib Agagjyshi
Redaktor teknik: Halil Berisha
Mbikëqyrës i shtypit: Kemal Ismaili
Përgatitja kompjuterike: Focus Pro - Shkup
Shtypi: Focus Print - Shkup

ISBN 978-9989-58-593-7

www.logos-a.com

Copyright©Logos-A, 2015

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara.

Ky libër mund të kopjohet pjesërisht për përdorim personal dhe jofitimprurës.

Kjo rekomandohet për qëllime promovuese të librit apo edhe për afirmim të kulturës së leximit në përgjithësi. Por, nuk lejohet riprodhimi, transmetimi apo kopjimi i këtij libri në tërësi pa lejen paraprake të Logos-A.

FERRI I SREBRENICËS

Letër Dante Aligerit nga Bosnja

Xhemaludin Latiq

PËRKTHEU NGA BOSHNIJAKISHTJA:
Shkëlzen Halimi

TITULLI I ORIJINALIT:
Džemaludin Latić
SREBRENİČKI INFERNO
Pismo Danteu Alighieriju iz Bosne
Sarajevo, 2001

PËRMBAJTJA:

AMENNA.....	6
KËNDIMI I PARË	12
KËNDIMI I DYTË.....	14
KËNDIMI I TRETË	18
KËNDIMI I KATËRT	20
KËNDIMI I PESTË.....	24
KËNDIMI I GJASHTË.....	26
KËNDIMI I SHTATË	28
KËNDIMI I TETË.....	31
KËNDIMI I NËNTË.....	34
KËNDIMI I DHJETË	46
KËNDIMI I NJËMBËDHJETË	48
KËNGA E DYMBËDHJETË	52
KËNDIMI I TREMBËDHJETË	74
KËNDIMI I KATËRMBËDHJETË	78
KËNDIMI I PESËMBËDHJETË.....	81
KËNDIMI I GJASHTËMBËDHJETË	86
KËNDIMI I SHTATËMBËDHJETË	88
KËNDIMI I TETËMBËDHJETË	90
SHPJEGIME.....	103

AMENNA

Kur të lexosh vargjet e Xhemaludin Llatiqit gjëja e parë me të cilën ballafaqohesh është tmerrimi deri në një dhimbje fizike që të përshkon tërë qenien. Të duhet një çast për ta përmbledhur veten dhe për të kuptuar se aktualisht nuk je në një situatë lufte. Poema përjetohet si kërkesë e heshtur për ta vulosur jo vetëm në zemër, por edhe në kujtesën e gjithsecilit këtë dokument poetik historik për atë që përjetuan me qindra gra, burra e fëmijë në Srebrenicën e Bosnjës, një anamnezë e përjetshme si për viktimën, ashtu edhe për përdhunuesin, për këtë të fundit si rikujtim për pendim dhe korrigjim.

Është një (de)sensibilizim kolektiv ballkanik. Ndarja e brumit poetik bëhet e qartë, e mira ndahet nga e keqja. Shtresëzimi i ferrit së boshnjakes fillon me shpresë, me (ç)njeriun, dhimbjen, bindjen, dhe përfundon po ashtu me shpresë. Narrativi poetik Dantesk arrin deri tek lexuesi ose thjesht hidhet në hapësirë, nëpërmjet përjetimeve të dhunës duke vulosur qartë aty për aty fatin kush janë 'kokat e shejtanit', ikjen nga ose strehimin në fuqinë e Zotit, dëshpërimin nga lidhja e dëmtuar horizontale mes njeriut dhe llojit të tij. Kurse frika gjatë tërë rrjedhës kalon nëpër nuanca të ndryshme dhe shpesh është kokë më kokë me shpresën dhe dëshpërimin. Një gjë dominon, *imani*. Sado e thyer që është boshnjakja e panjohur, ajo dhe të tërë të përfshirët në ferr, butësisht reflektojnë besimtarin e mirëfilltë. Në gjithë atë tmerr, janë të vetëdijshëm se situata është jashtë kontrollit të tyre dhe se *kaderi* nuk ka mundësi të manipulohet sepse zë fill jashtë suazave njerëzore.

Dikotomia e rrëfimit nëpër vargje ndjehet në çastet kur viktimat kujton të kaluarën e afërt. Ajo që njëkohësisht e (sh)fuqizon dhe e fut në dimension tjetër, është bindja për Njeshin gjatë gjithë kohës, bile edhe duke kujtuar çastet me të dashurit e saj, çaste që i japin një qetësi dytësore, por ama edhe shtrëngim në zemër meqë po i rikthehej një të kaluarë të afërt e të lumtur, në një situatë tmerri.

“Mos ki frike, fatin s’na e merr kush, e kemi dhuratë.”
Dante, *Inferno*

Leximi i poemës është po ashtu kërkim/qërim hesapesh etike brenda një komuniteti që edhe aktualisht është (disi) i përbashkët. Duke evituar politizimin, thërret në një lloj kapaciteti moral për të interpretuar dhe determinuar arsyen, shkakun, pasojën kurse determinon absurditetin në metodën që u përdor për të realizuar idetë joracionale dhe larg-njerëzore, të çetnikeve; spastrim etnik jo vetëm në Bosnjë, por edhe në rajonet e tjera të ish-Jugosllavisë.

Logosi i autorit aludon në të vërtetën. Në çfarëdo situatë goftë, ajo ka vend në geton e shpirtit dhe zemrës së njeriut. Duke përshkruar dhunën ndaj boshnjakes, si edhe ndaj im-amit, pishtari i *insanllëkut* në atë ferr, krijohet një rrugëtim konstant mes kësaj dhe *asaj* bote. Një rekuem metafizik përshkon kampet si vend rehabilitimi i besimit. Them, ishte kjo ajo që deshi Zoti.

Vuajtja që e përjetoi ky popull me shumicë myslimane, kur kalon në rrafshin fetar, ngushëllohet në një sistem vlerash krejtësisht mbinarytore. Boshnjakja motër përnjëherë del në pedestal historik, si meta-boshnjake. *Sabri* bashkë me sprovën krijojnë një tredimensionalitet mes së kaluarës Ibrahimiane, të tashmes si reflektim Muhammedian dhe të ardhmes si përmbledhje e Fjalës së Zotit, që nga populli i profetit të parë e deri tek ai i të fundit. Edhe një herë dësh-

mon madhërishmërinë e Tij (*el-Mutekebbir*) dhe se për myslimanin, sprova dhe besimi janë urdhërime që ekzistojnë në një paralele (ref. Kur'an, 29:2). Edhe në gjenocidin e Srebrenicës, *Nemrudi* përsëri nuk dëgjoi edhe ndëshkoi.

Ne agjendën e të drejtave të njeriut modern, Srebrenica është dëshmi që njerëzimi dështoi ta mbrojë veten nga vetja. Është një njollë e pashlyeshme në ndërgjegjen e qytetërimit bashkëkohor. Pra, ky rast ka prekur jo vetëm botën myslimane, ngaqë viktimat më e madhe që populli boshnjak, feja e të cilëve është Islami, por edhe mbarë botën.

Nuk është se në poemë ka tendenca të ngjyroses vullneti i dhunuesit (për dhunë) me gjenetizim etnik. Por, ndëshkimi i tërë një populli si hakmarrje "...për dje" kur sllavja u bë *turkeshë*, psikoanalitikisht na e kujton se çdo kujtesë e ndërtojmë në bazë të një harrese. Pa tejkaluar limitet e historicizmit, dhunuesi serb, nuk pëson anamnezë (shtazarake) pa një anamnezë si pasojë e frymëve të ndryshme politike e ideologjike që i kapluan etnitë e Ballkanit në shekullin e kaluar. Rrethi vicioz në këtë rast, në relacion me myslimanin e vendit, s'ka ndonjë probabilitet realizimi. Një dhunë e tillë larg arsyes është edhe larg doktrinë fetare islame. Në fakt, këtu përjetohet e vërteta mbi *derrin e tërbuar*, dhe boshnjaken si *ancilla dei* e së sotmes.

Autori në krijimin e poemës së tij përshkruan një betejë shumë të vështirë ku herë masa vihet para individit e herë individi para masës. Atij nuk i nevojiten fjalë të rënda, si mallkime dhe përbetime. Nëna, bija, komshiu e hoxha thuhet historinë bashkërisht duke u ballafaquar me, duke kaluar nëpër, por jo edhe duke e harruar, xhehennemin e Srebrenicës. Dhimbja, trupi i masakruar, besimi i tyre, situatat e rënduara psikike, vetëdija për atë që po ndodhte dhe do të ndodhte si dhe gërshetimi i realitetit me ëndrrat,

konstant të katapultuara në kufirin mes jetës dhe vdekjes që e lakmojnë dhe asnjërës nuk i frikësohen, përbëjnë sensin e ndërtimit dhe zhvillimit të teorisë mbi një ngjarje të përcaktuar historike - gjenocidin boshnjak.

Ajo që dhemb është ndjesia e vetmisë e cila vazhdon të ndjehet edhe pas daljes nga *getoja* drejt territorit të lirë (edhe pse pa atdhe), ku boshnjakes së përdhunuar nuk i bën përshtypje gatishmëria e Perëndimit për ta ndihmuar, de-traumatizuar ose ngushëlluar me përkujtimin mijëvjeçar se të gjithë vijnë nga Një rrënjë, të apo të pa synetuar. Në këtë mënyrë, motra e panjohur boshnjake, bashkë me autorin, nuk presin një mirënjohje racionale për atë që u përjetua në mish e shpirt, por kanë një objektiv: të nxjerrin nga ngërçi çdo dyshim mbi rëndësinë e shpirtit për Fe. Glorifikimi i vullnetit të Zotit është kredo e heroit (por edhe e ushtarëve të tërbuar por të devijuar), e cila përshkon tërë këtë rrafsh poetik. Sa herë që bie një qetësi mbi mendjen dhe zemrën e tij, zgjimi rishpalos pakuptimësinë e botës pa Zot.

Poema e gjatë e Xh. Llatiqit, ku subjektet kyçe jetike demonstrohen me një gjuhë të zhdërvjelltë dhe stilistikisht tejet të pasur, është një artikulum letrar politikisht koshient ku e kaluara dhe e tashmja janë pafund prezente. Struktura delikate e shkrimit që kryesisht poetizon vuajtjen, vallëzon me imagjinatën, mendjen dhe urtësinë e lexuesit. Ai këtë të fundit e le të lirë ta interpretojë *materialin* poetik – *artha*, duke e ngritur një shkallë më lartë në procesin e rizbulimit të së vërtetës brenda vetes nëpërmjet ballafaqimit me botën.

Maide Bardhi-Ceka

*Motrës
së panjohur
boshnjake*

Ti, që s'munda të të shpëtoj,
Më dëgjo!
(...)

(...) Ja qyteti i thyer,
Era me klithjet e pulëbardhës mbulon varrin tënd
Derisa bisedoj me ty.

S'është poezi nëse nuk shpëton
Popuj e njerëz?
Pjesëmarrje në gënjeshtat zyrtare
(...)

(Czesław Miłosz, "Hyrye" – *Shpëtim*)

KËNDIMI I PARË

Kërkim strehimi te Krijuesi prej xhindit dhe djallit, me qëllim që ta na shpëtojnë nga ndikimi i tyre, duke marrë parasysht se në këtë poemë bëhet fjalë për botën e motiveve të tyre

Te Krijuesi strehim kërkoj *
ajo botë për të cilën më flasin,
është plot me motive të mallkuara xhindesh,

dhe nuk ka shpirt që s'do ta zbuste 4
dhe thonjtë e iblisit t'i lakonte, *
si zjarri kur digjet në çmenduri,

para saj, qetë, tatëpjetat xhindosen 7
kur shpërthejnë nga pirgu i të këqijave
po edhe sikur në imagjinatë të këndojnë!

jetën që e jetova deri atëherë 10
si në ëndërr, e lashtë më duket...
ndoshta edhe nuk e kam pasur?

ose jam bërë zanë e më ndjekin xhindet 13
ose shfryj me shkumën rreth buzëve?
eci në pullaz e në hënë

më kaplojnë dridhmat, eshtrat më kërcasin 16
nga koka, nëpër duar e deri te thembrat
kur para syve më faniten ato pamje!

dhe vetëm ato nga kjo botë 19
në zinxhirë varën jetën time,
si krijesat në tregimet e mallkuara

mbështillet me litarin që e kafshon 22
në këtë përpjekje i kalojnë ditët,
dhe i kthehet neveria ndërgjegjësimit

O ju të lumtur, për cilin rrëfim t'ju ftoj! *25

KËNDIMI I DYTË

Zëra për detin e vdekjes që rrethon fshatin e vogël në të cilin kishte jetuar Boshnjakja e Panjohur. Pamja e parë e shkelësve. Marrja e burrit dhe djalit. Therja e burrit dhe djalit. Mbi kokat e tyre fluturat dhe kori i çuditshëm. Shkelësit marrin vajzën. E dërgojnë në kamp.

çfarëdo që ndodhi në atë pranverë të padashur,
e fortë erdhi lulja e bardhë dhe pushoi,
terri i ditës bëhej më i plotë

zërat ogurzi që vijnë andej 4
janë të shëmtuara si deti i vdekjes
krahët e së cilës frikshëm shtrihen

mbi fshatin e vogël ku çdo shpirt dridhet 7
e pafuqishme par ta lëvizur kazanin
tonën do ta pinë, do ta asgjësojnë...

dhe kur mbi gardhin e pemëve, 10
erdhën – si kokat e shejtanit! – *
dhe ndjeva se sërish do të jem i varfër!

zemër e trishtuar ushqehet me frikë, 13
ndalet si ora...edhe njëherë duart,
me shikimin që fal amshueshëm,

ia afrova fëmijën e humbur, në heshtje, 16
përballë ishte babai i tij
Përtej tytës së pushkëve të zeza!

Medet! Kohë jam në kurthin e egërsirës, 19
 shtrënguar në prehër! Zvarritet dherave,
 varet për burrin si në litar

ai që i përkushtohet xhelatit! 22
 dhe më shkuan ...dy më të dashurit,
 dhe gjithë ç'pata në këtë botë të shkretë,

për ata që dhembja kurrë nuk pushoi 25
 as frika e akullt më nuk më kaloi
 Kur i pash aty të therur

mbi shtëpi syve u erdhi terri, 28
 ndjeva një ngatërrim dhe u plandosa
 në përroskën e thatë skaj asaj skëterre!

edhe njëherë – përgjithmonë!- mbi atë pamje ndalova: 31
 më qeshet, pasha atë Zot! –
 nga poshtë, butë, me ëndje

sikur të tillë më përqafojnë, fyt-përgjakurit..., 34
 derisa lartë tufë fluturash,
 të tmerruara nga pamja e tillë,

i mbulojnë me shushurimën e *tekbirit*, *37
 që prej diku rrjedhin si ujëvare!
 dhe pastaj shpirti në fund të vorbullës së tij,

ku hyjnoret dinë të shtrydhin pika, 40
 i shpalli vetes: „Ah, janë engjëjt“, *
 dhe iu bashkova, lutjen pëshpërita...

I magjepsur, në atë klithje të qetë, 43
 në ujin e pastër, si në gjakun e tyre,
 ktheva shpirtin në vapën e padurueshme!

- desha t'u ofrohem dhe ta mbështes kokën 46
në gjinjtë e ngrohtë, ballin t'ua puth
dhe t'i mbylli sytë si llampionë
- akoma shkëlqenin, të kthjelltë si burimi, 49
për flokë më tërhoqi gjakatarin plot mëllef
dhe më pengoi ta bëja atë që dëshirova.
- Që atëherë humbën rrugët e mija natyrore, 52
që atëherë në ferrin më të poshtëm hapëroj,
në të tillë që s'mund të shihet e as të paramendohet!
- Ai më udhëhiqte, para vetes kishte 55
shpinën time që e shponte me bajonetë
thuaje bagëtinë e çonte në treg,
- dhe pastaj u ktheva, 58
dhe pashë se mbi mua qëndronte vajza
si guri memec, plotësisht e thyer!
- Mbrohesha nga sulmet e tyre 61
duke u mbështetur para gjarprit,
më ftonte turma që po mbytej,
- rrotull na vinte shtrëngesa, 64
viktima në rrjetin e vrazhdë, vdekjeprurëse!
Arriti t'i them: "I dashur xhani imi,
- ruaje fytyrën e babait krenar" 67
pa e ditur se forca e tillë më duhej edhe mua
si kësaj lule të mbuluar me vesë!
- Nuk e pashë më ...dhe asnjë gjurmë 70
kurrë më nuk e gjeta bijën time!
Oh, a thua ku po tretet e dashura ime? *

Nëse është në errësirë do të jem e lumtur, 73
vetëm dorë e armikut
të mos ia ketë dhënë të pacipit tjetër,

trupi i saj mos të ketë duhmë qepe 76
mos ta ofrojnë fshehtas, pas mesnatës, në agshol,
tavernave ku rënkon, dënes!

S'më hiqen mendimet e zeza, më lodhin 79
më kanë mbërthyer, që në momentin e parë
kur më çonin drejt kampit të fshehur,

në vendin e çnderimit, vuajtjes dhe torturës! 82

KËNDIMI I TRETË

Lutja e të burgosurit. Gjakatarët si dema gërhasin. Parashikimet më të errëta

Të lidhur, të përgjakur,
në një qosh, mes thasëve mendova,
me leckë mbi sytë e lodhur,

dhe ndjeva se nuk jam vetëm 4
Se makina nën atë najlon është e mbushur,
me të burgosur të njëjtë - femra!

Një motër më bëri pak vend 7
duke e tërhequr shpinën e kërrusur,
e një tjetër më pëshpëriti

Ku na çojnë, kush jam, vashë, grua...; 10
edhe mua kjo më intrigon!
“Mëso diçka”, thashë, „do të na duhet! 10

Nga kujtimi i dikurshëm i thellë 13
në mendja më kishin ngelur
disa lutje që kishin lëshuar rrënjë *

Shpejtova frymëmarrjen duke ruajtur ritmin 16
duke shpresuar –gjithë duke menduar –
se ndoshta një do të arrijë te i Fuqishmi.

Kur u ktheva, pash se terri kishte rënë, 19
dëgjova se ata të burgosurit!? –
kishin nisur lutjen zëshëm

- Derisa ai *tehuid* i pikëlluar *22
nuk u kryqëzua nga sharja e zemëruar si rrufe
që na goditi deri në palcën e zemrës!
- Dhe ashtu të ngjeshur, në atë stallë 25
si kopeja kur shtrihet e frikshme,
mbuluam kokat me bluza e shalle
- Dhe ndjemë një shkuj të rrufeshme 28
që vinte nga fundi i kamionit.
“Dilni, bushtra!” - klithi hovshëm
- që doli shfrenueshëm nga zgavra e fytit 31
gjakatari gërhet si demi!
Oh, çfarë konak i ndyrë, mendova
- pas të vetmit dëshmitarë – muret! 34

KËNDIMI I KATËRT

Kamp në një tavernë të dikurshme afër lumit. Përdhunim. Dialog ndërmjet të paturpshmit dhe viktimës

Jam midis tyre pas dy rafalëve
pas mbeturinave të godinës së rrethuar,
si zog duke u dridhur, aty kuptova!

Se ishte han, me vizitorë të gërditshëm 4
me vese të turpshme
i sjellin këtu për ta lëpirë kënaqësinë!

Gjëmë lumenjsh në këtë vetmi 7
gëlltisin çdo klithmë nga kafshimi
në mëngjes, drekë, në netët e errëta!

Deri te telat me gjemba dhe krejt afër, 10
njoha dy - tre meshkuj të burgosur:
në pikat e kontrollit

Tre skelete i përcillte tyta, 13
tre varrmihës, pastruesi, kujdestari i kuajve ...
tërhiqnin kufoma nga moçalet, nga shqira!

Dhe pastaj në derë cijati ai, qeni i vjetër! 16
Klitha! Kërceu nga pragu drejt meje,
për t'më nënshtruar, në pabesi

me grusht më solli anash në brinjë...! 19
ndjeva duhmën e grykësisë dhe pijes,
dhe ia pashë sytë e trishtuar e të ënjtur!

Me fuqinë e fundit telin e brishtë 22
 e të hollë, e mënjanova nga gjoksi, *
 ika në një qosh, klitha dhe ndihmë kërkova!

Ku fati atëherë të isha e verbër 25
 dhe pash nga krahu i përbaltur,
 se si me afsh më afrohej derri!

Turpi më kaploi, gjithsesi 28
 kur dregëzat e tyre i përplasën në prehrin tim
 duke marrë rrugën nga zjarret e mia!

Duke mos u njohur, ngulfatesha në çmenduri...! 31
 E mallkova!...Ai m'i kafshon buzët... –
 derdhi në mua gjithë atë forcë të egër

Pa asnjë gjurmë e pjesëmarrje 34
 asgjë që i takon Ademit!
 Më tmerroi, horr, derisa nuk ndaloi...!

Duke iu shmangur atij, 37
 ika edhe nga trupi lakuriq
 duke mos shikuar në pjesën e poshtme;

Shpirti qëndronte mbi të 40
 si mbi fajtorin me dëshirë për të jetuar
 pa veshmbathjen e shkatërruar dhe të ndyrë.

Pëshpëriste: “O Zot i mëshirshëm, *43
 As *Ejubin* nuk e sprovove *
 me kaq dhembje!... kaq shumë i fyer?...

Qofsha i mallkuar tash mund ta nxjerrin *46
 Imanin te Ti, për të Cilin vuaj, *
 se për Ty bëra *ruku*! *

- Deri në fund pa besim ndjeva se po bie 49
mendimet e zeza i largova nga vetja!
Më nuk më nevojitej shpresa
- Në ndihmë shpirtit të Plotfuqishmit që vallëzon 52
në humnerë, e vetme, në qelinë e shurdhër
i flakur në bregun e detit plot me gur *
- dhe në një ditë të errët e me stuhi 55
jam penduar që tani nuk humbëm
pranë dy të mijave dhe mbi të gjitha të therur.
- Sërish qepallave të syve u ra vesa 58
kur kujtova se ç'ndodhi me ta;
sërish të ngjethurat m'i prenë këmbët!
- Fatmirësisht për ta, burrin, birin e dashur, 61
kur për turpin nuk do të dëgjojnë,
ç'kohë qëlloi mbi racën tonë! *
- "Bula"*! gjakatari do të ngopet, fryhet, *64
dhe u vërsula thuaja se gjarpri
dëshironte të më mbulojë me diçka!
- Shtrirë qëndronte në fund, gërhiste si pijaneci, 67
sikur as aty nuk ishte.
Dhe përnjëherë zëshëm qeshi...
- E kam të njohur ...atë zë! 70
"Prita", tha, *"lakuriq të të zhveshi,*
turkeshë, pse pas derës fshihesh! *
- Kjo hakmarrje është për dje 73
kur jeni racë tradhtarësh
midis fushave të Kosovës jeni mundur! *

Tani do t'ju fertilizojmë,
mbi ju do ta ndërtojmë Serbinë
nga Karlobagu e deri te ujërat e Sllavonisë!

76

Shtriju, turkeshë, derisa nuk derdhen
“farat e mija në fund të ngastrave tuaja!” –
dhe i nxora të gjitha nga damarët

79

dhe brumbullova si tigri me nofullat e tij,
pas meje plloha gjaku u derdhën,
kuq e zi, që të dy të habitur!

82

I pafytyri i vjetër lëshon shkullm fyerjesh
shpirtrat e dëbuar nxjerr nga errësira
mallkimi im fatin do t'ia qëllojë:

85

të vdesë para se nëna ta lind!

88

KËNDIMI I PESTË

Kujtimet më të mira në vetminë më të rëndë. Paraqitja e sërish e koreve të çuditshme

Mbete të qaj midis katër mureve, e vetme, me Zotin që e ndjen <i>Junusin</i> tek drejton peshqit në errësirë	*
edhe ecjen e milingonave nëpër kanale. Dhe atëherë nëpër shpirt me rrodhën kujtimet e bukura për stuhitë e brishta:	4
Si vajzëria në fshatin e vogël, palë palë rregullova veshjet në gjoks, dhe prita pas grilave të dendura	7 * *
atë që do t'i jem e dashur, për të cilin si sedef jam ruajtur në kutinë e thesarit;	10 *
Dhe e lumtur e kam përkëdhelur natën e parë, thua kisha shkelur në parajsë, dhe se si kokrrat e dridhnin	13
nën rripin, kur na varën Hamdiu ynë – plagë ime e rëndë, në ç'vdekje të tmerrshme më shpërnguli...!	16
E kur në kujtesë më vjen Hajroja im, vrushkuj të ngrohtë ma kthejnë krupën, zhduken dritat në jetën e shkretë...	19

- Vetëm gropë e pa fund dhe e errët 22
shoh mbi ta....dhe fillova të lutem,
duke u gjetur në grumbullin e pamëkatshëm, *
- që vazhdimisht më bën të fortë 25
që kur filluan vuajtjet
duke zbutur dhembjen e shpirtit tim.
- Ua dëgjova koret...si muzikë degësh 28
Kur luhatet mali i gjelbër...,
dhe sikur më bart....dhe sikur ëndërroj....
- Njëjtë, dera sërish u hap! 31

KËNDIMI I GJASHTË

*Detyrimi i fqinjët të burgosur ta përdhunojë motrën e tij të të një-
jtit besim. Refuzimi i fqinjët. E kanosin me jetë.*

Sërish qëndronte i pafytyri i njëjtë,
pranë tij, më i ulët, i lidhur me tel
fqinji i racës sonë...! Sikur pendohej

që më kishte vërejtur në odën e turpshme, 4
vari kokën, fytyrën e verdhë.
“A njihemi?” – llomotiti gjakatari i përbaltur.

Desha të largohem prej tyre 7
më shumë prej turpit se prej torturës –
unë që nuk kam të nesërmen e bardhë!

Dhe tani atë zë, atë fytyrë 10
e njoha nga shikimi, e mjera unë: rojtari i dikurshëm i pyllit;
na dënonte për shkak të mullarit me kashtë...!

Derisa edhe më tej bluan, zbrita nga mendja; 13
duke ia njohur ishullin, e dija se ç'më pret
dhe, e magjepsur nga shpikja satanike,

Fqinjët do t'i them: “Ah, pashë atë qumësht 16
që e ke thithur, mos e bën atë!
Do të kalojë ajo që na ka mbetur,

dhe fare pak do të jemi të shtrirë në pluhur! 19
Për çdo vepër do të japim përgjigje
kur të na ftojë *Briri i Israfil*it tonë!” *

- Nuk më shikoi, por sikur gllabëroi 22
tërhoqi kokën dhe me gabzherr gëlltiti!
Diku zëshëm qeshnin satrapët,
- E, i pafytyri, ndër dhëmbë belbëzoi: 25
“Në dorën tënde mban jetën tënde!” –
drithëron thikën nën pallton e tij!
- Kurse fqinji, si i ujitur, zgjati qafën 28
dhe gjakatarit i lëshoi një shikim të rëndë
dhe i dërgoi një përgjigje plot urrejtje!
- Nga ai moment vdekja filloi të na sharrojë 31
neve të dyve, sepse ai është i pafytyrë,
në rrjetën e tyre të paturpshme,
- Dëshiroja që vetvetes t'i gërditemi, 34
mbi ne të tmerrohen fiset tona
duke e duruar fyerjen si kripën në plagë
- Dhe t'u frikësohen forcës së tyre të madhe! 37

KËNDIMI I SHTATË

Vuajtja për shkak të fateve të dhembshme të myslimanëve të Ballkanit. Keqardhje për njeriun e vogël të madh.

Dhe, sa herë që fqinjin
e sillnin me thikën në fytin e tij,
ai akull do të shikonte në tavanin e ftohur,

pastaj me pamje të mpirë në ta *4
duke dëgjuar, i zverdhur, të rënat e fundit
kudret sahatin, që është shumë i saktë. *

Njëherë nga dera më dha shenjë 7
duke më shikuar drejtë e thellë,
dhe duke më thënë: Një vuajtjeje i vjen fundi,

kurse tjetrës – Zoti e di...I ngurtësohet syri 10
sikur ndriçohet duke më thënë: Motër,
nuk na ndot!- Xhelatin edhe një herë

kafshë e emëroi dhe u zhduk i zemëruar 13
nga oda e turpit, shkallëve të ngushta,
nga vinin shpesh klithmat!

Fqinj foli dhe falje kërkoi; 16
fjalët tjera u mbështollën me lot
dhe shpirti i shqetësuar përvëlohej.

Pastaj edhe mua më kaploi një dëneseje 19
sepse e dija që deri në mëngjes
exhelit ia merrja orët e fundit! *

- Në gjithçka edhe më shumë u dëshpërova 22
edhe në Umetin tonë të mjerë dhe të pështyrë *
që ka fytyrë dhe të mirat e detit,
- dhe s'ka mburojë për t'i mbrojtur fortë 25
dhe s'ka mbështetje në botën e heshtur
pos Atij që ëndrra nuk e kaplon! *
- I lënë kur ishte në fushë, 28
liqe që zvogëlohen e thahen,
me mykun e lules pa ngjyrë, *
- melodi melankolike këndoi ai, i pafat 31
për vete, nën qiellin e shurdhur,
veshët e askujt nuk do ta dëgjojnë!
- Në çdo pëllëmbë e përgjon kurthi 34
dhe s'ka fund mbi kokën e tij
i sillet gjeraqina e etur për gjak!
- Pashmangshëm mbi fatin tonë të frikshëm, 37
çuditërisht – lotët kishin pushuar
duke marr forcë nga kupola e kaltër *
- Të jetoj që njëherë të bëhem 40
mbështetës për dikë nga Umeti im!
nëse është dashur ta humbi timen,
- a duhet të mbetem e vetme dhe e përhumbur 43
pa hapësirën time ku ndërtohet
shtëpia përplot me Dritë Qiellore?
- “Jo, për atë shikim të syve të mi!” – 46
klitha zëshëm, e fqinji u dridh
duke menduar se e kam nga vuajtjet!

- Në derë adresën me të zezë 49
kishte vendosur egërsira! Mbetëm pa fjalë;
të tretë e dinim se çfarë do të ndodhë!
- Dhe fqinji shkoi – thua i ishte drejtuar fatit 52
Pa ditur se ç'hakmarrje e priste,
si për vëllain rënkova
- për njeriun e vogël të madh! 55

KËNDIMI I TETË

*Fqinjin e therin dhe për së gjalli e rrjepin në fund të kampit.
Lutje për të.*

Derisa jashtë ndahen nata prej ditës,
kur errësira ik para dritës së verdhë
dhe në perëndim balli i saj lëviz,

atë ndarje kjo e zezë nuk e di 4
shtëpia në të cilën s'ka pushim
as gëzim, e as ndonjë fantazmë.

Ky është vendi i lotëve dhe klithmave 7
dhe lutjeve të motrave të pafat,
sharjeve dhe gërhitjeve të kënaqësive të egra,

nga të cilat të avullohet zemra e mjerë 10
edhe floku nga frika në kokë i zgjatet,
dridhjet nën lëkurë t'i dobësojnë këmbët!

Dikur para mesit të ditës në oborr paraqitet 13
murmuritja, pastaj gjëma, britmë pas britme:
një trup në barin e lartë

me shkop i varur në maje të pemës – 16
para të gjithë meshkujve të burgosur!
S'kisha nevojë të më fliste askush:

minutat e keqe sfidonin fqinjin tim! 19
Oh, vuajtjet që i përjetuam pastaj
asnjë mendje njeriu nuk mund ta paramendojë!

- Mundesha të shikoj të keqen e thjeshtë 22
përmes dritares pas grilave të dendura
dhe dëgjoja se si martiri qëndronte!
- Gjakatari e preu, ai rënkim lëshoi 25
si dreri kur e qëllon plumb i nxehtë
dhe prej dhembjes qafën dhe nofullën lakon!
- Gjakatari e la pikat e gjakut t'i rrjedhin 28
nga qafa në gjoks!
Akoma i vetëdijshëm, viktima filloi të drekojë
- duke iu frikësuar vdekjes së rëndë, së zezë! 31
Derisa heshtja në oborrin e robërve,
kujdeset kënaqësinë të mos e përdhosë,
- nga fjalët që shpejtojnë kobshëm, 34
ta shpëtojë vuajtjen e atij që po vdiste
dhe nga frika edhe ato të mos i përpijë
- vdekja fanatike siç është ajo, 37
lutje të buta u drejtoi gjakatarëve të lafitur
duke ngritur krahët!
- Ua ktheu me ashpërsinë e vrazhdë, 40
pastaj kanosjet e veta i ekspozoi
t'ua shikojë zemërimin:
- Secilit, libri i njëjtë i zi i shkruhet 43
gjithsecili që refuzon urdhrat e tyre,
kurse ky që tani nxjerr klithma,
- as i gjallë, as i vdekur ashtu do të qëndrojë 46
sepse “do ta rrjepin si turqit qengjin”,
e të tjerët do ta “shikojnë Xhehenemin!”

Edhe më i acaruar gjakatari vazhdoi me ulërimën, 49
 e fqinji klithte si zogjtë e varrosur
 kur pushuan kajdet e mbrëmjes! *

“Se ai“, tha gjakatari pas mburojës, – 52
 dhe pastaj nga presioni që rënduan veshët
 dhe nga turpi që ma vërshej fytyrën

sa nuk u ngulfat në grila! 55
E jahsebu en lem jerehu ehad? *
 Oh, Dëshmoi për gjithçka që mugullon në shpirt,

të gjitha aktet nën pullazin e qiellit, 58
 po Atdheu yt, a nuk u betua
 se do ta nxjerrë nga shakulli i tij i errët *

Barrë e rënda, e cila s'ndahet?! 61
 Ah, ah! O, Zot! – nxjerrja zërin
 dhe si egjërën nëpër shpirt e korrtë!

Dhe tërë ditën derisa nata nuk ra, 64
 klithmat e të sëmurëve zgjonin kampin
 me dolli e qeshje:

dridhet trupi i rrjepur, por i gjallë! 67
 E në jaci, kur i humbi nefsi,
 majat e shkopinjeve i ndezte *

Kasapi i njëjtë.... së shpejti kundërmimi i mishit 70
 vizitoi kampin e trurit të njeriut!...
 Oh, Ti që me të zezë mbulon qiellin,

ai shpirt le të hyjë në Paqen Tuaj! 73

KËNDIMI I NËNTË

Gjakatarët shajnë Allahun. Diskutim për Zotin midis myslimaneve dhe paganëve serbë. Dënimi i poetëve pagan. Boshnjaken e panjohur, të pafytyrët dhe gjakatarët e detyrojnë lakuriq të lutet para tyre. Ajo refuzon. E shantazhojnë që ta shohë bijën. Falja dhe entuziazmi i saj në lutje. Takimi dhe biseda shpirtëror me burrin. Mashtrim. Dërgimi i bijës dhe vajzat tjera në drejtim të panjohur. Kryengritja e vajzave në kamp. Vrasja e një vajze.

Kurrë mos thuaj se jemi lartë,
për binjakët tregon rrëfim! *
Jam e frikësuar, fije kashtë mes shakullinës,

vazhdimisht dikush i kthehej shpresës 4
që të ngopen, që ndërgjegjja t'i brejë
për atë që i bëjnë njëri tjetrit –

Do t'më lëshojnë, qysh sonte, 7
që burrin dhe fëmijën e vetëm
t'i përgatis ashtu siç na urdhëron besimi!

Imagjinata ima vepron pa pushim, 10
më çon në shtëpinë e zbrazët, në kopshtin e pemëve;
aty më priste krenaria ime e pikëlluar

duke më përshëndetur nga divani i vjetër, 13
fluturonte si dallëndyshe në dimitë e mija
ku kujdesi përcillte me vaj motrat...

Dhe pastaj më mbërthen në bel, 16
edhe unë e përqafoj, dhe flokët ia ujis,
sikur ia kreh – si dikur – kur ia laja...

Në dyshtemenë lakuriq, e uritur, e tëra e shkriva 19
dhe me imagjinatën time, frikohesha të kthehem
dhe të pranoj se ishte vetëm iluzion,

se ëndrra ime rëndë shkurtohet. 22
Po unë, pas lotëve që s'rrjedhin,
derisa orët kalonin rëndë,

në flatrat e imagjinatës tinëzisht u ngjita. 25
Dhe përnjëherë, për besë, si kohë e hidhëruar
kur degët i ndez rrufeja,

nga dera zë i njohur më shtriu për toke: 28
kërkojnë në heshtje të zhvishem
dhe asaj nate të përqafohem me ta!

Oh, krijesë femërore, ti je e përgjysmuar, 31
nga parajsa e deri te kjo botë e poshtme,
midis mallkimit dhe përgjërimit që digjet,

me xhindin e lafitur dhe Ademin shënjestër! *34
Po pse e dashura ime, nënë,
kur vërejte se do ta kërkosh dhëndrin,

në llum thellë do t'më varrosin!? *37
„Asnjëherë“, i thashë dhe u betova në Atë
që të vetmit mund t'i përgjigjem

në këtë kasolle, në orët e vona! 40
Ajo fjalë e shenjtë prej elifi dhe lami *
që me teshdidin duket si kipc *

- Dhe me *ha* në rënien si në aorta *43
ujëvare gjaku që zemrën lëvizin,
u sjell forcën muskujve besnik,
- por atij që s'do t'i besohet 46
zjarr akoma më i madh ndez tërbimin
dhe i plehërohet shkëndija e fundit e arsyes!
- Dhe atëherë gjakatari me sharjen që dridhi 49
nga Froni i Perëndisë Fort,
blasfemoi Emrin në të cilin qielli
- dhe yjet, dhe Toka qëndrojnë stabil! 52
“Zoti është i kaltër”, bërtitën, “trininë në botë”!– *
dhe u ngazëllye me atdheun e tij
- dhe belbëzoi vargje si librin e shenjtë 55
nga poeti i gjuhës së nënës së tij
që këndoi për armën e mallkuar *
- për luftërat e mëdha 58
dhe për varrin e jetëve të marra!
Aty pati gjak, klithje dhe thirrje
- për hakmarrje – përmes mjegullës dhe golgotës! 61
Oh, letrarë, i them vetes,
vështirësitë më të tmerrshme
- do t'i përjetoni – sepse jeni lajthitur, 64
i keni drejtuar të tjerët në luginat e mëkateve *
dhe në ndyrësi të ndryshme i keni orientuar!
- Akoma lidhni vargje kobzeza 67
për ta ndotur dheun e Muhammedit *
Dhe klith hoxha, Cetina të bëhet! *

“Dhëntë Zoti“, shpërthen gjuha, 70
 “lidhet goja që pëshpërit iftira“!– *
 dhe vazhdova pranë tavolinës

duke i mbajtur fjalim me fjalë të mençura, 73
 me kënaqësitë që i kuptova nga shkrimet *
 duke i dërguar fjalë që krijojnë ndjeshmëri *

Si Musa kur Shpallja e dërgoi 76
 si dhunuesin që sulmonte Zotin,
 kur miza i bëhej pengesë! *

“Zoti është i të gjithëve dhe jo vetëm i 79
 popullit tënd sllav“, fillova të mësoj.
 “Nuk është i kaltër! Siç e kishin paramenduar,

Ai është ndryshe! As qielli i kaltër 82
 e as Toka nuk mund Ta mbulojnë,
 pos zemrës që kurrë nuk fle!

Ai është Hu(k), forca e pakuptueshme e të cilit *85
 dritë gjithkujt i dhuron;
 Dritën e dritës – e padukshme, e dashur, *

dhe siç duket vetëm e tillë është Ajo...!” 88
 “Lëre“, ai do të thotë, „më trego diçka të vlefshme
 dhe më lexo ndonjë varg tjetër!

Oh, Zoti yt, në rrugën e të cilit ec, 91
 le të shpëtojë nga duart e mija!“–
 dhe sërish të gjithë të shenjtët me shkelën

Dhe u gjuajtën mbi mua sapo u fik drita! 94
 u mbrojta derisa kisha forcë,
 si ujkonja e tronditur: “Qofsh i mallkuar!“

- Derisa kokën nuk ma shtypën në tokë! 97
në ankth humba vetëdijen dhe rashë
ku rrapëllima zëvendësohet me therjet!
- Kur erdha në vete qëndrova, 100
lakuriq si gishti, mblodha krahët,
për ta mbuluar trupin e mjerë,
- Në dhomë ishin disa: 103
më shikonin si gjah apo pikturë!
“Dhe tani këndshëm, siç je
- do të lutesh – për këtë publik 106
para atyre të tuajt” – dhe sërish shau,
Oh, në cep ishte Fjala e Përgjithshme!
- s'mund të me jepte helm 109
të hidhur, të urryer! “Asnjëherë, asnjëherë, asnjëherë!” –
llomotita përmes dhëmbëve, pothuaj pa zë,
- që larg u dëgjua pa asnjë britmë! 112
Mburoja e besimit dhe e gjithë forca ime,
të paktën të ishin si male të mëdha,
- ishin të vegjël kundër planeve 115
që u pëshpëriste djalli i tyre,
e që shtonte shqetësimet e përhershme!
- Sepse në atë moment, nga korridori gri, 118
dëgjova fëmijën që më ftonte mua!
„Zemër“, bërtita nga dyshemeja
- duke i harruar pjesët e turpshme të trupit 121
për të cilat ata, si ujqit e uritur,
zgjatnin duart dhe gjymtyrët e tyre!

„Nëse do të mendosh për vuajtjen tënde“, 124
dikush pas derës „edhe me vajzën mund të jetë..“
më vonë mund të pëshpëritësh lutje dhe klithma

shpirti im i rëndë, të vajtojnë! 127
Secilës nënë në katër anët e botës
do t'i pëlciste zemra sikur ta ngritin

Këta të mjerë që pjekin e shkaktojnë dhembje 130
më keq se prushi i ashpër!
Shikova kthesave lakurige

dhe me duar mbulova sytë e fytyrën 133
dhe më erdhi ai mendim
kur përballesh me dy të këqija, *

merre më të voglën, se me atë rregull 136
udhëhiqet dhe me gjendjen e mjerë,
u nise me gjirin e nënës

Dhe u betova, me atë besim të brishtë 139
mori e keqja, pastaj vajzës i cingërova
duke i dhënë shenjë se kam detyrim.

Sërish qave dhe rashë në gjunjë! 142
si i zhubrosur duke u mbledhur në mes të dhomës,
dhe në botën pas perdeve turpin e fundosa! *

Tjetër u bëra sapo arrita te pendimi *145
jo për mëkatet e ditëve të më hershme
por për ato nga këto tmerre

Që do ta bëjnë shpirtin të mposhtur 148
me forcën e ateizmit...Sheriati është,
punë e përsosmërisë,duke shtuar edhe *rukhsan*, *

Kurse në fasadë *Gjashtë të besuarit* qëndrojnë në fron *151
dhe Zoti veprat do t'i gjykojë sipas planit,
sepse vetëm Ai e di se çfarë synojnë shpirtrat tanë.

Vallë edhe Ibrahim, mileti i të cilit *154
ndjek ligjet e maskuara si atin,
jo pas Sarës, për të cilën u çmend

me pasionin e faraonit, të ulet në divanin 157
e kopshtit bashkë me ta, por kur ai dëshiroi
t'i ngacmojë frytin, të dy duart

iu shtangën dhe ai - i mashtruar nga epshi – 160
zbuloi të vërtetën e besimit në një Zot
dhe lejoi burrin t'ia marrin

nga vendi i Ptahut, kultit të demit, *163
dhe gjata asaj kohe, derisa para tyre ishte,
me mburojën e *gajbit*, burrin e shikonte! *

Para se të ngrihesha sikur kisha ëndërruar, 166
para më doli njeriu im, hallalli im, *
për të vetmit që s'e kisha fshehur *avretet*! *

Lakuriq, e ndotur, i takoja 169
atij edhe atëherë – në atë botë,
prej nga më shikonte shpirti i tij!

Ah, *velahavle*, çfarë vendi i mallkuar, *172
në heshtje ma dërgonte buzëqeshjen e tij..
dhe sikur më thoshte: Ndihmoji fëmijës,

dhe rrugët tona nuk do të ndahen! 175
E mbështjellë me mburojën e tejdukshme
si me namazbezin me katrorë të verdhë, *

qëndrova në *kijam*, pastaj ngrita duart *178
drejtova trupin – dhe të gjitha i hodha
edhe lakuriqësinë, edhe shtratin e butë,

dhe atëherë më mbuluan rrezet e bekuara. 181
Thuaje u fsheha në liqenin e pazhurmshtëm,
në paqen e lutjeve hapërova me shpirtin

dhe me Shikimin iu dorëzova të Gjithëpërfshirshmit 184
dhe Forcës që mban të gjitha atomet *
derisa lëvizin në shtegun e dhënë!

Dhe s'kishte fund lumturia ime: 187
me gjuhën, zemrën, si i plagosuri,
e shova etjen nga burimet e ëmbla

Ku na furnizon Sherbedari i Vetëm 190
duke ia ofruar gotën me ilaç të hidhur
atij që edhe me dhembje i është dorëzuar. *

Oh, ç'fat i lumtur që më pret 193
kur nga ruku iu drejtova sexhdes: *
Para meje thuajse hapej Mekka!

“Më shpëto fëmijën!” – në dysHEME lëshova ballin *196
që prekën dymbëdhjetë pllakat e zjarhtë
për ta shpëtuar farën amësore!

Në lutje humba nervat; 199
Dridhesha si Musa nën manaferra, *
në luginën Tuva, ku si byku,

derdhet në thellësinë e duarve të ngritur. 202
Dhe çdo herë kur ngrihej,
njeriu im më shikonte prej së largu;

- Midis nesh qëndronte zyrtësia 205
që padukshëm ndante dy bota;
u futa në atë që ishte i fshehtë
- Në të cilin u takuam pranë Sinisë *208
të gjithë të tubuar, vetëm, pa këmishë,
në tre grumbuj, në dërrasat e bardha.
- Çdo herë rrëfimi bëhej më i gjatë 211
që njëri tjetrit ia dërgonim me shpirtin,
të qetë, të lirë, larg maskarenjve!
- Oh, nuk ekziston veshje e kësaj bote 214
për të cilat do t'i kisha dhënë ato çaste të këndshme
kur u bashkova me paqen e amshueshme
- Shpirti i tij i mëshirshëm, i ëmbël! 217
Ai nuk ishte më krijesë e therur
mbi të cilin pardje pranë djalit u përkula,
- Dhe nuk do të bëhem vuajtje e zëshme! 220
ai do të jetojë në një gjendje të veçantë,
jashtë rrethit që mendimet,
- duke mos i ditur format tjerë të ekzistimit, 223
ndërtojnë pasqyrën e jetës tokësore
në thurjen e saj të përditshme!
- Nuk e di se kur pushuan ngushëllimet Hyjnore, 226
dhe kur dhashë selam në atë anë *
ku Rojtari shkruan veprën, *
- vëreja se paganët e paturpshëm, 229
me entuziazmin e shqetësuar të namazit, *
njëri pas tjetrit u tërhoqën jashtë.

Mendova: Tani do t'ma tregojnë vajzën, 232
e përmbusha dëshirën e tyre të egër
ta shohin baletin e lojës së turpshme!

Atëherë kamxhiku më ashpër gjakoste 235
zemrën e mavijosur e ndanë në dysh
kur dëgjova se si më ftuan

Nga oborri i kampit, si në 238
vorbullën e turbullt dikush lahet!
Oh, çdo nënë dëgjimin do ta njihte,

me ndjenjën që iu është dhënë shpirtit të tyre, 241
zërin e foshnjës së saj, që për herë të parë
kaloi veshëve të saj të lumtur!

“Oh, fëmija im!” – klitha midis heshtjes 244
Duke u veshur si ajo e çmendura, *
shpejtova drejt dritares në ato minuta të këqija!

Oh, çfarë çudie e frikshme dhe e kobshme! 247
Oh, sikur të mos lindja kurrë,
Ose të jem guri e jo nënë e ashpër!

Vashat i morën një nga një 250
nën strehën e njëjtë ishin rojet e gjakosur
ku i dhamë lamtumirën lirisë!

Disa, fatkeqe, me frikë dhe mjerim, 253
rërmbeshin nga ata si nga zjarri,
kurse të tjerat i ngjanin kopesë së zbutur,

përtej rezës në çast e kalova 256
lartësinë, kurse kjo e frikësonte fatin
që çdo shpresa do t'ua presë!

- Damarët e fytit tim gjëmuar 259
dhe e preva dorën në xhamin e dritares
përmes parmakëve, që shpërthyen
- Nga forca që ma dha ferri i frikshëm! 262
„Hajro! Vasha!“ - bërtita me gjithë forcën
si fqinji të cilin mbrëmë gjakatari e theri!
- Nga britma ime u njom mushama; 265
Nën të filloi të jehojë zëri
dhe dënësja e vashës, derisa cicërima e dallëndyshes,
- Kaloi në kryengritje – thua se ishte fole e huaj *268
Fluturoi gjeraqina me sqepin e pangopur!
Nuk e shoh bijën, por zërin ia dëgjoj
- Në mes të asaj tufe qukapikësh! 271
pashë se dy vetë i zgjidhën,
disa ranë si nga shkurrja e gjarprit
- nga rimorkioja, e disa u ngritën 274
të kacafyteshin me ta... midis frikacakëve,
në pranverën e tërbimit, shtinë në ta!
- Ia pashë një rës fytyrën e përgjakur, 277
tjetrën që humbej nga dhembja,
kurse e treta ra si pishë – duke u derdhur!
- Përnjëherë nuk pati as klithje as vaj, 280
thua ja në oborr nuk kishte njeri të gjallë;
pamjet e vdekura na ngurosën!
- Në atë çast shpërthyen 283
sharjet, grushtet në shpinë e në kokë
dhe mendova se mbi mua u shemb pullazi!

- Nga urrejtja gjakësori më irnosi! – 286
Nga grilat dhe nga fëmija im –
që kurrë më derisa të shkëlqejë
- Disku i diellit sillet rreth botës, 289
të mos jem pranë fëmijës sime!
Oh, i ka kapluar mallkimi i lotëve të mi,
- sa vuajtje që do t'më shkaktojnë! 292

KËNDIMI I DHJETË

Keqardhje për humbjen e bijës dhe vajzat tjera. Boshnjakut të panjohur i shesin vathë të arta të shkëputura nga veshët e një vajze dhe e dërgojnë në kampet tjera – bordelet.

Nuk e di se si jam mbi kokën time
e kalova edhe një natë të vështirë...
si leckë e pistë ...duke i paluar fashat

Përmes brinjëve dhe ashtit të gjoksit ...! 4
vëreja largësitë dhe rrugët e bardha,
Sapo nga lindja u dukën lartësitë,

Ku e çuan zemrën time të copëtuar 7
dhe zemrat tjera të nënave të pafat...
Nga fundi i oborrit më shikonte mua

kafka nën fytin e prerë 10
dhe me buzëqeshjen, O zot më fal!
Shikimi drejt saj pamjet m'i kthjellon,

dhe vjen drejt meje me ashtin e lulëzuar 13
ditë e gjatë, natë pa fund.
Shpesh kam pyetur Zotin e mëshirshëm

ku më hodhën dhe pse më dënuan, 16
çdo ditë i kam lutur për mëshirë
me një plumb të më largojnë

nga kjo botë ku keq-bërja është e fuqishme, 19
kurse mirësia – si rrjet merimange;
Me jetën hallall, asgjë nuk ishte,

- vetëm në fytyrën e burrit dhe birit tim 22
të mos përplasen... – *Hej hate, hej hate,* *
ditët janë të rënda sa malet,
- e netët më të tmerrshme se zjarret djallëzore... – 25
derisa kalbesh – si Karuni në fytyrë! – *
Për vathët e arta të humbura
- Nuk e shet trupin tim! 28

KËNDIMI I NJËMBËDHJETË

Tentimet për vetëorasje. Mendime të errëta. Takimi me motrat e shumta të dhunuara dhe të kapura rob. Njoftimi shqetësues me vajzën e çmendur nga përdhunimi. Lindja e parë në kamp. Nëna për pak sa nuk e vrau foshnjën. Vdekja e nënës së pafat.

Që atëherë shumë jetë u zhdukën
si rob përvidhem nëpër kampet e tyre,
ku më shesin, mundojnë dhe përdhunojnë!

Herë në kthetrat e njërit, herë në të tjetrit! 4
S'urrej krijesë më shumë se mashkullin,
dhe kërkoj çastin që t'i jap fund ankthit!

Dy herë u vara në tel dhe litar, 7
njëherë tentova t'i prej venat,
lëkurën e fytyrës me thonj ta rrjepë

E dija se për diçka të tillë më priste Xhehenemi 10
dhe se përtej gërryhet varri,
por dora e Zotit më ruan mua!

Dhe kur në hangar hyri hija ima, 13
ku takova mijëra motra fatzeza,
një mendim tjetër më kaploi!

Nga fatet e tyre mëlçia më digjej! 16
“Më mirë është të vuajmë,
në duart e askujt të mos biem,

- ndonëse nga mjerimi të gjitha gojët përçapeshin“, 19
I thash zemrës sime të cilën sorrat e zeza
e zbritën në çastet e shëmtuara!
- Histori vajtimi më jehonin në veshë 22
që vinin nga motrat e mija të lodhura,
që Arsh dhe Rrahman të mos dëgjojnë tmerrin e tillë, *
- për të cilat Shërbëtoret e Ndritura lot derdhin! *25
Secila do të ma rrëfejë fatin e vet,
dhe si nënë e tyre unë i dëgjova
- duke harruar dhembjen e kraharorit. 28
“Nënë“, klithi ajo si vesa,
me shpirtin në maje të hundës, në fashën femërore,
- me shpirtin tjetër nën dhëmbë, 31
“shiko, thoi më rritet nën bel
kur kalova zbathur nën strehë,
- Të tjerët thonë: bretkosë e zgjebosur 34
që e mora si ikrën e vogël
në një natë kur kisha pirë ujë të tharët!“ *
- U mahnita me atë humor të të çmendurit 37
dhe si bijën time e përqafova, e ngushëllova
bijën-nënë në barrën e plevicës!
- Kujtimi për bijën ua hapi shtegun lotëve; 40
Me to, në djep, çdo natë
ligjëroja ëndrrën, më përqeshnin...
- E motrat tjera nuk do të mund të flenë 43
nga klithmat, dhembja dhe ëndrrat e tmerrshme
që do t'u vijnë nga përpyekjet!

- Të rejat duronin përdhunimet e para; 46
të tjerat, të çmendura nga mendimet torturuese,
të lodhura nga përfytyrimi therës,
- fjetën qetë, kurse grupi i tretë, 49
të cilin qentë që moti e kishin përdhosur,
priste kur do të shpërthejë në krah,
- Për pak sa nuk thash..., si shejtan i zbehtë! 52
Motrat vëzhgonin natën e përçartë
nga gremisja e barrës së turpshme,
- më shumë nga brenga kur shkunden, 55
çfarë të bëjnë me lindjen e çmendur,
se ato asnjëherë nuk e dëshiruan.
- O fatet tona terse, të mjera: 58
I shërbejmë qëllimit të armikut të urryer
që bëri të mos na zgjojnë,
- për ta zgjatur jetën e tyre 61
në zorrët dhe kufijtë tanë
dhe bashkë me këtë edhe nderin tonë ta shëmtojnë!
- Me gjelat e parë pas paraqitjes së agsholit 64
valët mbi kupolën perëndimore,
një klithmë na zgjoi, frikësoi,
- se e njohëm nga lindja jonë! 67
Dy motrat me bënë tendën
me bluzat e tyre, aty pranë tualetit,
- valëviste dhe unë e lëshova lehtë 70
vajzën e rëndë, dhe që aty u nisa
ta vizitoj tufën e frikësuar!

- Oh, atje më mbuluan djersë të ftohta: 73
Ajo kishte lindur,
e askush s'guxonte t'i afrohej
- t'ia lidhte kërthizën, 76
se nëna e pafat dëshironte
të mos e shihte të gjallë.
- Tmerrshëm u ngrit mbi trupin lëmsh 79
dhe – ç'është nëna! – atë e tërhiqte
ajo që ishte krijesë e saj
- dhe që dëshironte ta miklojë me dorë, 82
dhe pastaj, kur t'i mbushej mendja,
dridhej dhe kthente me vështirësi
- Me gishtat e dorës, dhe kur ai ndalon 85
si macja që mjaullon me hundë duke kërkuar ajër,
sa shumë lemeri e urrejtje shpërtheu te ajo
- sa mezi nga grushtet e tij e mora 88
të përgjakur! “E dashura ime,
të të tregoj sikur të jem nëna jote,
- mos akuzo veten për asgjë, 91
sepse, nuk je mëkatore” dhe pastaj i them,
“në parajsë vetes çerdhe i ke bërë!” *
- Do të shohësh se ajo e ndan trupin prej shpirtit! 94

KËNGA E DYMBËDHJETË

Klithmat në pjesën tjetër të hangarit ku i mendojnë dhe i vrasin meshkujt. Sjellja e imamit para të gjithë të burgosurve. Forcërisht e detyrojnë të kryqëzohet vetë dhe pastaj edhe të burgosurit tjerë. Imami zhvillon debat të gjatë për historinë dhe shkencën e besimit me gjakësorët. E sjellin edhe gruan e hoxhës. Ajo përshëndetet me burrin e saj dhe hesht parandjenjën më të rëndë. Hoxhës me thikë ia vizatojnë në ballë kryqin dhe shkronjën S katër herë me shkrimin cirilik. Imami shqipton Shahadetin, kurse të burgosurit e pranojnë . Pastaj e sjellin djalin e imamit dhe atë para syve të prindërve e therin. Nëna dhe babai falen me djalin e prerë. Imami dhe gruaja e tij sërish refuzojnë të kryqëzohen. Ia sjellin vajzën dhe djalin tjetër. Ia vrasin vajzën, kurse Boshnjakja e Panjohur shpëton djalin. Dënësja e fundit në agshol.

Në anën tjetër të këtij vendi rrëqethës,
ku mbajtën njerëz dhe djem,
vuajtja kurrë nuk pushoi

ai rënkim si një vrumbullimë dreri, 4
që i dalin nga trupi, mishi
dhe nga mëlçia kur ulërin

kundër vullnetit të sojit të Ademit! 7
Oh, sa dhembje kisha për të shkretët vëllezër,
ky lloj që si një përbindësh rrallë vdes

në Ballkanin e Epërm, në një luftë të neveritshme, 10
pa u ndalur për plot tre shekuj!
Dhe kështu do të jetë deri sa nuk na

- e vënë në teh sojin e fundit ose derisa fati i Perëndisë 13
nuk na kthehet - siç ndodh shpesh,
tamam atëherë kur qiriri shuhet
- dhe në shkëlqimin e fronit 16
i forti të jetë në kulmin e tij -
aty ku edhe e ka vendin drejtësia
- dhe papritmas karroca e fuqishme shkatërrohet, 19
dhe të pafuqishmit fshehtas tërhiqen,
dhe askush s'ë di se çfarë e shkaktoi këtë!
- Dhe çdo herë filloja të dridhem 22
kur dëgjoja vëllezërit të luten:
"Më vrit me pushkë, mos më ther! " -
- nëpër zemër, përmes shkëmbit të zhveshur, 25
lotët derdhen heshtur si shi
nga të dyja plagët që dhembnin gjithmonë!
- Po edhe të gjitha motrat që ishin me mua 28
vajtonin për djalin ose burrin,
kunatin, vjehrrin ... ! Që të gjithë kemi vuajtur
- për shkak se ditët janë pambarimisht të gjata 31
pa kokat e burrave, që kanë rënë
si yje që nuk kanë më se ku të mbahen
- Muqarrebun*, si shkëndijëza të vogla *34
kërcejnë mbi errësirën e vdekjes;
dhe ne jemi ata që kanë mbetur
- të vetëm në qiell, aty ku jeta rrotullohet 37
e ftohtë dhe e largët, pa keqardhje
për vuajtësit e rrethit të saj.

- Kosa është vdekja që ka prerë qafë burri 40
dhe, shushunja, që nuk di të ndalet,
as nuk ka duar që të frenohet
- e uritur fishkëllen nëpër fijet e dobëta! 43
Një mbrëmje, kur furia
që trishtili dëshiron të gëlltisë, *
- i degdis të gjithë robërit në errësirën e mesnatës, 46
meshkuj e femra, në një arenë:
që me trupin dhe shpirtin të na helmojë!
- Si ai soj që ndjek të Birin, *49
që besimin e fshehin nëpër shpella
dhe që ia japin tigrit të zemëruar,
- dhe kështu na trembin romakët! 52
Kur qajnë tanët, rënkojnë e vajtojnë
shuhet mallkimi që na rri mbi kokë
- nofulla nga qafa e gladiatorëve, 55
në xhybe dhe nën *ahmedijen* e bardhë,
lidhur përpara në nyje, *
- e sollën imamin! Me ballin e ndritshëm 58
bariu ynë na prekte shpirtit,
i cili nga pragu guximshëm na dha selamin,
- dhe xhemati i pagojë e dëgjon i shushatur! 61
Në dhimbjen e thatë të fytit të tij
pamë pelinin e mpiksur,
- dhe ajo nuk mundi ta fshehë admirimin e evliasë. *64
A ishte atëherë i kënaqur me
shoqëruesen që mbronte krahët *

dhe do ta çojë në parajsë, 67
 apo mos mirazhin nën dritë e përkund *
 ndërsa ne na ka udhëhequr pesë herë në ditë

duke na ngjitur në fronin e virtyteve më të larta 70
 dhe për këtë arsye kjo lule dijetarësh
 ballafaqohet me vdekjen si me valën e pazhurmshme?

dhe jo ajo që nuk është zakon, por mbi tokë, 73
 në pluhur, gjeti thirrjen e tij
 simbolin, që i jepet *varisit* *

Vula e të gjitha misionëve hyjnor! *76
 S'ka moment të çastit, duke shtrënguar hallkat
 mbi valën e zemërimit dhe mjerimit,

sagat do të jenë të detyruar, me të dy duart, 79
 të sjellin selamin e *taxhit* të besimit tonë *
 qelshen e vë e topin e heq, është i njëjti

bejaz bie në shtrat mbi të. * 82
 Dhe atëherë si në kanape që rri
 para se të fillojë, i entuziazmuar, për të mbledhur

manija e Tekstit në anën e djathtë *85
 që zbret në rrezen e drejtimit të pjerrët,
 theksojnë të gjitha mësimet e tyre!

Por romakët, kur kuptuan se ku çon kjo 88
 shaka serioze e djallit të mashtruar,
 kapërdinë shkulmin e zemërimit,

dy-tre herë e kanë detyruar hoxhën të pajtohet, 91
 dhe pastaj nën fundin e çizmeve të tij
 tërhoqi smeraldin më të preferuar!

- Fund i papritur pas këtyre veprimesh, 94
kur gjakësori nxori thikën e tij
me ulërimën që shpërthen tek gratë"
- dhe imami: "tani do të vajtosh, 97
por jo atë tënden, qen... ! -
dhe ato do të ngrihen e do të shikojnë *
- se si shuhet mësimi fatkeq 100
që ju e keni marrë nga të huajt e ndyrë
duke hequr dorë nga kandili juaj i shenjtë!" *
- Dhe imami, duke mbajtur në shikim dushmanin, 103
do t'i thotë atij: "pinjoll frikacak
që endesh në errësirë pa dritë dhe hark,
- me atë që shpirtin ta qelb 106
mbi të cilën ngre topuzin tënde,
shihet se kuptimi nuk të prek!
- Pra, dëgjo: Kur të therni njëqind Hasana 109
do ta fusni veten në një ferr edhe më të madh
të baltës së katranit *
- dhe s' do ta ndryshoni të Vërtetën nga vendi 112
në të cilën Toka dhe qiejt qëndrojnë,
dhe që në botë sjell çdo fëmijë! *
- Drita e saj është e pastër dhe e gjerë, 115
nga Burimi që nuk pushon kurrë
dhe gjithmonë dërgon rrezet e saj përmes errësirës,
- dhe ajo zemër që e kërkon - ngrohet! 118
Nëse paraardhësit tanë janë kope
e një kavanozi gjalpi, do të thuash, përqafoje,

- pasi në epokën e shterpësisë së thatë, 121
 plagën dhe frikën që na e kanë vrarë
 sapo ia kthen fytyrën e saj të diellit,
- nuk i kemi hyrë akoma në zemër 124
 kush është i yshtur dhe kush jep më shumë?
 Jo, ata ishin paraardhës të një lloji tjetër,
- pikërisht të tjerët ua shkruajnë historinë; 127
 të butë, shumë të mençur, të butë, jo të zemëruar,
 nga ku emri i vendit merr frymë paqësisht!
- Milingona s'e shkel dhe botën zbukuron *130
 me frymën rinore- sepse Shpirti i Përjetshëm
 në këto dy krijesa i mbrun -
- ajo është themeli ynë dhe lutjet i bën të dukshme 133
 në shpella dhe nën kurorën e blirit,
 në shpatet e maleve me pyje.
- Dhe në qoftë se ne, kur drita humbet 136
 nëpër renë e zezë, duke pritur kthjelltësinë
 kur dielli, kur rrezaton pa vello, *
- na ndriçon qartë deri në plotësinë e saj, 139
 si fitues në fronin e lartë,
 bën *texhel* gjerë e gjatë *
- zgjodhi më të mirën, pa e lënë anash atë 142
 Traditën e Shenjtë me të cilin ishim,
 dhe me të cilën dhimbje vuajtëm shumëfish,
- ne nuk u ndamë nga asfiksimi! 145
 Në të vërtetë, me fjalë gjithnjë do të kthehemi;
 për shkak të Saj, ne vetë kemi derdhur këtu gjak,

- besnik Dhiatës dhe të mikluarit e Perëndisë ... 148
Tek ne ka hyrë me fuqinë e palcës,
dhe ju nga ne, krenar e të fuqishëm,
- me shpata të ndyta dhe zjarrin që djeg 151
çdo gjurmë të Saj e detyroni në tërbim!"
Radhë, i varfëri, që të bëjë predikim,
- kur qepallat e paganit dridhen, 154
por e le të shprehin vullnetin
si mjellma në kërcimin e saj të fundit.
- Oh, edhe në këtë përballje vdekjeprurës 157
unë pashë një model sipas të cilit është qepur
bota në formën e saj mizore:
- ata të zemëruar rreth viktimave gëlojnë, 160
me çizmet e forta ligjin çdokush e shkel,
tiranët nuk e kanë frikë të Padukshmin,
- dhe as diturisë ku kthetrat e zbresin! 163
Dhe pikërisht ashtu si lexohet në Libër
për kryeneçin në rrugën e rrëshqitshme
- (ashtu si një gomar, kur këmbët përplas, 166
dhe çdo provë e hedh poshtë,
dhe ndërsa e frikëson lepuri kapriçioz
- aq shumë saqë e marrin dridhmat, 169
asnjë fjalë për të s'ka kuptim)
kështu as këto rreze pagane
- illum që nga kokrra e bykut rrjedh 172
askush nuk doli nga errësira e tij,
por që atij i keqësohet gjendja

- dhe kur bie erë e keqe hudhre 175
pulit sytë dhe i zgjeron flegrat,
imamit tonë: "Çdo gjë t'u beftë helm!
- Të tillë si ti magjistarë jeni të parët 178
që prej kohësh nga feja e paraardhësve
kanë mbushur popullin me gënjeshtër që vlojnë! "
- "Ani", do të thotë imami, "ndjekim të çmendurit 181
dhe mashtruesin që end Librin
nga ndonjë prej vetmitarëve tuaj të thinjur *
- bëhuni si unë, të aftë dhe fjalëshumë, 184
ose na lejoni që të jetojmë me gënjeshtër
të cilat një ditë vetë do të shuhën!"
- "Nuk do të lë, por nga ty kërkoj, 187
ashtu si e shkaktove ndarjen
me bisedën dhe mallkimin e djallit,
- para kësaj që kanë dëgjuar të gjallët 190
t'ia lësh besimin Arapit të zi
të cilin sulltani e ka mbjellë në ju
- dhe besimi i mbretërisë serbe 193
t'i rikthehen të gjithë sonte, pa merak!"
dhe imamit i rrjedh jaku në faqe
- që nga zemërimi i shpërthyen fijet 196
dhe u gjuajt mbi të si dragua i zemëruar:
"Ti ke trup, shushunjë e pangopur,
- unë jam pa mburojë, i pa armatosur, i përmbajtur, 199
i shantazhuar, i anashkaluar,
por, në shpirtin tim, që e di Rugën e tij,

- kur nga gjoksi qindra herë e ka nxjerrë 202
dhe njëqind herë me kamë ka therur venën e saj;
nuk do të pështysh, shih është çmendur!
- Por nëse i mjeri, në çmendurinë e vet, 205
mendon se me mua mund të arrish qëllimin,
këto femra, këtë të dashur të pafuqishmit..!"
- Dhe aty ndaluan – se fjala e tij, si ashti 208
kur ndalet në grykën e bardakut,
e pafuqishme që nga zbehja e trishtë
- të rrotullohet më tej - të gjithë janë dhe qanë... 211
"i tërë xhemati im, i imi dhe i gjithkujt,
lëshoje nga kjo errësirë xhehenemi,
- sepse asnjëri prej tyre nuk ka mëkatuar 214
për kë flisni, të drejtë ose të gabuar ... !
Dhe në se duhet, ose ju intereson,
- në këmbim të saj, merr jetën time!" 217
"Vetëm kur para tyre të bësh kryq!" -
tha firauni, duke mprehur thikën
- dhe duke shikuar hoxhën të mbledhur grusht, 220
"dhe kur ata të gjithë " – shton pak më vonë -
"me ujin e shenjtë lag gishtat e tu!"
- "Ah, qafirë, jepu sa më parë të gjithëve 223
një vdekje të bukur " – bërtitëm zëshëm,
që xhindos Nemrodin e dëshpëruar *
- i cili gardës së vet i vrumbullon: 226
"Tani ma sillni atë hanëmen e tij!"
Hangari, i mpirë nga kërcënimet, të gjithë

shikonin njëri-tjetrin, secili me një skenë në mendjen e vet 229
fshikullimat që mund t'i dalin para syve,
dhe imami, i shtangur si një i huaj në rrugë,

para ekzekutuesit vështroi dhe ngriu 232
të mësuarit Me'adhe si të jetë patate *
dhe u lëkund në rrotullime dhe verbëri

aq shumë sa që xhybja e tij 235
luajti nën derë, poshtë mëngëve ...
"Duke u lakuriqësuar, tani që do të përdhoses

e ngjitur e gjitha me natyrën e bashkimit" - 238
goja e tij pas thurimës së drunjtë
pëllëmba në fytyrë – sikur prej frikës,

e cila lulëzoi nga ajri me duhmë të keqe, 241
fshiu ose fshehu zgavrat e syve!
sepse nga prapa hangarit

dëgjuam çekanin e njohur që vulos me fanatizëm: 244
po i sjellin - oh, sikur ta kishin vjedhur! -
gruan e hoxhës tonë deri në vrimën e ferrit!

Të gjithë me radhë qamë në zë, 247
skllevër femra dhe meshkuj në zi,
duke fërgëlluar si zjarri kur merr flakë!

Ajo pamje që është rrota e bebëzës sonë: 250
një grua imcake nën meste,
në pantofla dhe rrobë me ngjyra,

me çehren e këndshme që ndriçon hënën, 253
nënën tonë, fole e shtëpisë tonë
që kumria gjithë ditën e këshillon. *

- Mban rrugën teksa pëshpërit lutjet, 256
duke qëndruar para burrit të saj, tha:
" Hoxhë im i dashur, ky është agimi
- dhe Zoti e di më mirë – mbrëmjen e kësaj dynjaje 259
kur shpirtrat tanë do të ndahen!
Ruaje imanin deri sa duron dhimbjet, sepse
- ai do të jetë drita që do t'na shkëlqejë 262
kur të marrim rrugën e përjetshme!
Dhe tani të jap hallallin nga zemra
- e kërkojnë plagët e mia të zemëruara, 265
prej teje, ahmadija ime e bardhë,
nga *niqahi* e deri në këtë moment! *
- Nëse shkoj më parë në Ahiret, 268
dhe nëse ty Perëndia ta zgjat jetën,
oh, mos qoftë, për ju botë e bardhë,
- pengohen, hoxha dhe mëkati më i madh, 271
mos e dhëntë Allahu, i përkushtuar plotësisht!
Ky është *vasijjeti* i vetëm nga unë! *
- Çfarë nuk të thashë - le të ta japë heshtja" 274
Imami mori fjalën për të thënë diçka
përmes lotëve që i rrjedhin në mjekër,
- por xhelati e ndërpreu me një britmë: 277
"Bëj kryqin ose do t'i ther të gjithë me radhë!" -
dhe atëherë e zbuluam se çfarë priste katili *
- dhe secili në veta pa mbulesë! 280
"I mjeri ti", përsëri imami ynë me përulësi,
" Ty Perëndia, në qoftë se e Njeh,

- në Librin e shenjtë, Fjalët e pafundme, 283
të ka thënë që nëse vret shpirtin e një tjetrit
në *bigajri hak* është zymtësi? *
- Apo të ka thënë të kujdesesh për komshiun 286
në më shumë urdhëresa të shenjta,
në dy të fundit dhe në të gjashtë para?
- Apo për ato shkrimi në Pllakë nuk vlen!" *289
"Kush të ftoi", thotë katili,
"që këtu të mbash predikimet e tua?
- Në këtë vend kemi ardhur të parët, 292
është pjesë e perandorisë së Dushanit
dhe asaj krimbat përçarës
- nuk ia gërryejnë dot lisat sllavë!" 295
"As Dushani, as unë, dhe as ti, frikacak,
nuk jemi pronarë të kodrave apo luginave,
- por vetëm të një deri dy metra baltë! 298
Toka është e Perëndisë! Çdo gjë ka shpirt,
sapo që nëna e mbrun me bekim
- dhe sapo prek për herë të parë në tokë, 301
në atë piskamë të gëzimit të zemëruar
thotë se ka të njëjtat të drejta
- që ia ka dhënë Krijuesi i qiejve 304
me çdo koke që ndonëse do të vdesë,
i sheh nga lartësia përmes thekëve të arit!
- Dhe në lidhje me paraardhësit mund të them 307
diçka, që as penda nuk e refuzon
s' do të mundesha në këtë arrogancë,

- por kushdo që stoliset me pendë të huaja 310
fsheh përpjekjet e veta në zbrazëti
dhe ndyrësinë e tij e mbron me pluhur gërmadhash
- duke rrëkëllyer gargarën. 313
Nëse shkojmë drejt historisë
duke mbledhur dokumentet e saj,
- gjithsecili ka për të zbuluar rrugën e vet 316
të cilën ia kullosin, deri te ai vëlla
që vrau vëllain nga urrejtja e verbër!
- Kur të gjykojmë me kamën, atje ku qëndron e vërteta 319
atëherë asnjë prej vdekatarëve
nuk do të ngjitej deri te lartësitë e saja!"
- Por katili s'po i dëgjon më të mjerët
të cilët urtësinë e patën edhe mburojë, edhe shpatë -
kur prej tij dalin ulërima pafund
- për "besimin e qenit" që është "edukuar", *325
për "erën e çmendur" nga e cila "llambat fiken",
për "pykën" nga "banda e mallkuar" *
- kur "mjekra e ashpër mbron veshët" 328
para "flakëve që njerëzit përhapin"
dhe "bregu francez" prej tyre i "shpëton"!
- Një herë hoxha, një herë robi i tendosur 331
kamën e ka mbajtur tek dera
duke e thirrur nënën, që është "nën dhe"
- ai u zotua se do të "hakmerret për çdo vëlla" 334
të cilin dy "forcat kundërshtare"
"nga Zara e Kninit deri në ngushticën e Otrantos"

- "një mijë vjet në vatër ishin!" 337
Dhe, edhe një herë nga imami ynë
kërkoi që të ndryshojë drejtimin e tij,

dhe kur ai nuk pranoi me të dy duart 340
e së shoqes i tërhoqi dhe i bashkoi me të,
oh, çfarë pamë: oh, në çfarë vuajtje

ishte ekspozuar! Oh, soj katili, 343
dora t'ua shkurtoftë,
që është e gatshme për të dhënë vdekjen!

Katër prej tyre i sjellin hoxhës lajmin, 346
dhe kur me forcë e qetësuan,
xhelati - në kulmin e ashpërsisë së vet-

poshtë flokëve, aty ku balli takon sexhden 349
me kamë i bën një vijë vertikale
deri në atë pikë ku bëhet drejtimi

në mes të vetullave, me dhimbje 352
gruaja e hoxhës lëshon jehonën e zërit
dhe nga shkëmbi i thatë dolën lot!

Dhe kur katili thellon vijën me kamë 355
mes për mes, oh, çfarë çudie kemi parë
tek ai njeri i ditshëm!

Me frymëmarrjen e tij të thellë, 358
ai sikur ngjitej në majë të minares,
si lauresha e re mbi kallirin

kur këngën ia jep rrezeve të diellit, 361
nxori ato dy –tre fjalë të dashura
me të cilat Amenni ynë kufizohet!

- Dhe kur ato në hangar u kryqëzuan 364
përmes heshtjes që krijon vdekja,
ne morëm përsipër, njëjtë dhe duke qarë,
- atëherë edhe më e fortë, ato, dhe kur u dogj 367
ajo flakë, nga e cila u shtangëm,
pritëm që hoxha sërish të flasë
- Shfaqjet *hu* përmes gjakut dhe lotëve! *370
Dhe vetëm ty tu dha
të shohësh sesi xhelati të mori
- tërbimi kur Emri nën vulën 373
e Unitetit të Pastër përmendën në kor,
dhe pas tij ajo Krijesa e Butë, *
- e cila për herë të Parë u shfaq në Horizont; *376
këto dy emra që lidhen në rreze
Qiellin dhe Tokën në detin e gjithësisë
- duke krijuar një ekuilibër të lumtur - 379
çfarë ndodh me ata që në *fitret*
mbyten dhe nga rrjeta e vesvesit *
- vendosin; çfarë pafuqie në sure *382
fanatiku që përfundimisht shpërthen,
ashtu si në atë në aktin e tmerrshëm
- nga sorrat mëson sesi të fshehë 385
në dheun e freskët të trupit të vëllait të tij,
për të cilin qetë nuk mund të flejë *
- dhe për të cilin Hëna ndot anijen e bardhë! *388
Oh, kurrë muzikë e tillë tronditëse
në veshin e Tokës Qielli s'kishte lëshuar

si ai Shehadet, që përmes cijatjes 391
ra dhe u rrit si një lum kur vërshon,
as syri i njeriut pamje më të trishtuar mos të

shohë derisa agimi i shtatorit të tij
na tregon se Krijues ditë të re na dhuron!
Ndërsa nga fyti avazi i zyrtë i ngrysur

nëpër gjak që si një përrua e mbulon, 397
në të katër anët e besimit të tyre
tani i pengojnë edhe fjalët,

që folën bashkimin nga Cetina, 400
dhe njëri-tjetrit i kthejnë kurrizin,
duke thadruar përreth!

nga plagët kullon gjaku 403
i truve të bardhë nga kockat ballore,
dhe rënkimi i gruas së hoxhës rrallohej

sepse, e mjera, në atë gjendje të fikët, 406
me gjuhën e saj ngadalshëm kryqëzohet
dhe si bufi në trishtim të vazhdueshëm

vetëm ndonjëherë ndihet ngashërimi! 409
Gjatë kësaj kohe gruaja e brishtë e hoxhës,
që katili lehtë e largoi

duke prerë imazhe me teh, 412
kërcente, klithte, ngacmonte
duke lëshuar zë si të zogëzës së trishtuar

që folenë ia fshehin midis gjembash, 415
kur ia sulmon gjarpri, dhe ajo, pa fuqi,
sillet përreth dhe rreh flatrat!

- Dy- tre herë ia del që t'i shmanget thikës 418
që me shaminë e bardhë
t'ia fërkojë sytë e burrit të saj
- që ndonjë goditje ta ndalojë me trupin e saj 421
Dhe kur, më në fund, rreth saj bie shi
e habitur pa se i kishte mbetur vetëm rekuiemi,
- ajo nga heshtja zbulon parandjenjën: 424
sheh djalin e saj më të madh
sesi e çojnë drejt varrit të zi!
- Tani është – si ajo zogëza blu * 427
që me një pikë ujë në sqepin e saj
fluturoi mbi kodra dhe male
- për të shuar zjarrin e ferrit - 430 *
vraponte drejt birit duke iu kthyer burrit!
Asnjëherë qenia të cilin Krijuesi godet
- ruh-ën* e tij të fshehtë nuk e mban gjatë 433
dhe e rëndë kalon si kjo nënë,
të cilës i hungërinë derri i tërbuar!
- Kur përpara qëllimit dëshiroi të qëndrojë, 436
para syve të saj e therin të birin
në fund të fytit, ku filloi akoma të rritet
- babai s' ishte ogur i racës njerëzore! 439
Dhe ajo nënë, me zemër guri,
më e madhe sesa kubeja e gjithësisë qiellore,
- e pret fëmijën në krahë 442
dhe ngadalë e lë në tokë
duke lëshuar fytyrën e saj në të tijën,

- dhe atëherë i jep hallallin e nënës! 445
Dhe e shikonte në sytë e tij fëmijërorë
teksa nga fyti i tij gëlon gjaku,
- dhe me pëllëmbë, sikur të derdhë ujë, 448
e mbledh dhe e kthen,
në trupin që pengohet në banesën e vet!
- Në të ende ka edhe pak forcë, 451
dhe djali do t'ia qetësojë zemrën nënës
për herë të fundit i dëgjon fjalët e saj të dashura
- me të cilat fillon Shehadetin dhe *tekbirin*, 454
me ato fjalë të ikë nga kjo botë -
atje ku gjaku si misk gjen paqe.
- Në atë moment pranë fëmijës së saj 457
zvarritet imami duke e mbuluar me dorë
-si Laokonti Moirën kur mallkon *
- nga qielli e goditi rëndë - 460
sytë dhe ballin, por më shumë nga frika
të takohen me parandjenjën e njëqindfishtë,
- pse jo edhe para frymës së fundit, 463
i biri të mos e mbajë në kujtesë
me atë që i kalëron në ballë!
- Por, pasi i afrohet trupit të djalit, 466
Inna lillahi, tha deri në fund
duke i puthur ballin në atë moment,
- dhe i biri i jep buzëqeshjen e fundit, 469
sikur qeshë në ëndrra të ëmbla
dhe gëzimi i shkon vesh më vesh!

- Pastaj babin në gjoks e merr 472
dhe e mbështet për të tijën,
dhe qau si fëmija në djep.
- Qerpikun e gjatë të djalit 475
nëna ngadalë e merr dhe qepallat e syrit
i pulit në një gjysmërreth melankolik.
- "Vdekjet janë për njerëzit, bir, në çdo mënyrë" 478
filloi bisedën e bindur se e dëgjon,
"çfarë jeta, dhe ato të tilla janë,
- dhe secila deri në momentin e saj udhëton, 481
për të cilën askush nuk e di,
secili për tjetrin haraçin cakton,
- por vdekja jote, floriri im i pastër, 484
ky gjerdan është jeta jote
me të cilën do të stolisesh në saf,
- duke vënë këmbën në shkëlqimin e xhenetit: 487
kështjella e shehidit, që për shkak të islamit
të kësaj bote mbeti jetim!"
- "Amin", thamë zëshëm mes lotëve! 490
Dhe kur katili sërish urdhëroi
që imami të ndryshojë besimin para nesh,
- ai mes dhëmbësh shkurtimisht tha: 493
"Siktër!" - dhe gruaja e tij, shfryu pranë supeve
të atyre që janë të etur për gjak
- tha: "Edhe ju do të vini në varrin tuaj! 496
Para dhe pas Ai le t'ju gjykojë,
për çdo akt tuajin të përgjakshëm dhe barbar, 499

para të Cilit do të pajtohen njerëzit,
për kokën e këtij të vdekuri
asnjëherë thikat tuaja nga gjoksi ynë

nuk do t'na e shkulin rrënjën e Shehadetit!" 502
ajo nuk e përfundoi,
e nga ana e njëjtë të atij vendi të mallkuar

i morën dy veta, të vegjël dhe të dobët; 505
njëri i vinte tjetrit deri te veshi,
por në matjen e së keqes dhe prapështisë *

shtati i djalit mezi arrinte te tyta! 508
Si dy trupa në odën e vjetër
përmes zgavrës dëshironin të shikonin qartë,

por errësira ishte shumë më e fortë, 511
dhe të dyve u lëshohej nata
dhe të dyve sytë u errësoheshin!

Fjalimi i mëtejshëm, lexues, është tmerrues 514
Sa ai i vjetri dhe parandjenja jote
Edhe pa pendën time do ta zbulojë zemërimin

mbi të cilën bie si lulja e verdhë, 517
kafkë gruaje! Libër i mbrojtur
mbi shpirtin e saj pyet e brengosur: *

Për ç'mëkat ajo u vra?! *520
Dhe kur morën djalnin ta lidhin
Që para syve babain t'ia shtypin

Dhe nënës t'ia prenë gabzherrin, 523
Zëri im i fshehtë nga vendi më lëvizti
Dhe në atë klithje, mallkim dhe trazirë

- I drejtohem presë së tyre 526
Që ta marr nën hanxharin që fekson.
Si ata kur e këpusin mollën
- Kur i Dërguari, midis errësirës së pasnatës, *529
Hodhi rërë para se të dalë,
Dhe gjakësorët u mpinë
- Dhe unë me djaln u gjeta në robëri 532
Nuk e di se si, por me palën e dimive
E fsheha, e gjakësori i lodhur,
- dhe vetë i frikësuar, ose i ngopur me vrasje 535
Pasi e shkeli vashën si drenushë,
Doli mendsh ose ishte i dehur!
- Kur u shkruan 538
Faqet *fitër*, u dëgjua shpirti
Me fjalimin e tij pa anët zanore,
- Krijuesi s'do të na sfidojë pa fund, 541
dhembjes sonë kufiri i vendoset
dhe kur ai pranë saj shkumoi,
- në një gjendje tjetër paraqitet, 544
njëjtë sikur uji kur ngrin,
atëherë njerëzit në një pamje tjetër,
- humbim frikën par atë që pason. 547
dhe ky mendim, lexues i nderuar,
për ata dy të pafat, zbehet
- përballë të prerëve 550
evladë, të kërcënuar... Tash në ta, tash në mua
dërgonin shikime, sepse në atë gjendje të humusit *ezel*

- të panjohur prindërore, *553
 kuptim i ngjashëm me frymëzim e parë
 që tejkalon kuptimet përfundimtare,
- e njohu në emocionin e thellë, 556
 se fëmija e tretë e ka jetën të hollë –
 si peri, por i fortë kur ia prekin shtëpinë
- me çmimin e Forcës 559
 që të dytë në shpellë i shpëtuan – *
 jo vetëm i shpëtuar në mes të kujtimit,
- por edhe ylli nuk i shuhet 562
 nën lëkurën e ballit ku është shkruar.
 Me çdo shikim shpresa u rritej,
- pati edhe të tillë asaj dite të zezë 565
 pika e fundit e jetës së tyre
 që për gëzim iu dha.
- Dhe kur më mundi frika e kërcënimi, 568
 u nisa me fëmijën duke marrë frymë rëndë
 që në kamp ta mbuloj
- dhe ta fsheh pranë atyre 571
 që mbijetuan, se sapo u largova me të,
 dëgjuam klithje të reja vdekjeje!
- Fëmija dridhej kur dëgjonte klithjet e njohura, 574
 së pari të nënave që bërtitnin dy-tri herë
 si në netët e varur,
- dhe pastaj babanë – pasi shpërtheu 577
 kur gjakësori sërish kërkoi të kryqëzohet!
 Duke shikuar Hamidin, unë u përkula
- dhe gjithë flokët ia shkuli fëmijës! 580

KËNDIMI I TREMBËDHJETË

Parashikimi i gruas pas qëndrimit disavjeçar në kampet e përdhunimit. Zhurmë „dosash“ në fund të kampit Dëbimi i grave dhe fëmijëve. Një e burgosur dështon. Rafalë në pjesën tjetër të kampit.

Sikur zogu, derisa Hidri përgatitet për stuhinë *
fshehtas mbledh saçme për municion
dhe rrufe derisa veten provokojnë bushtrat

pas bregut, gjithçka e gjallë shqetësohet 4
dhe secili për vete kërkon vend për t'u fshehur
bashkë me dëshirat për shpëtim,

kështu dhe ne të kapur nga instinkti, 7
në prag të asaj nate të fillimit të korrikut,
në prag të vitit dy mijë

akoma pesë nuk kishin kaluar, 10
na kaploi një frikë që s'e kishim ndjerë deri atëherë,
gjëmonin kraharorët e ënjtur nga shtrëngimet,

sakaq në nënkresë lëshuam kokën. 13
Pas secilës shkonte një i huaj,
emrin të cilit nuk ia dinim as ne e as ata,

E imja ishte e trishtë 16
nga moshatari që akoma e kujton
në orën më të çmendur nuk do të

deheshin panatyrshëm. 19
në momentet e dhembjes dhe gërditjes
kam ditur të sjell falënderime të panumërta

- atij që shpirtin ua çon krijesave 22
në atë çast kur e shikova timen
të therura dhe midis rrethimit të mirë,
- nga shtrati im amënor 25
i bekuar ma largo pronën,
pasurinë më të madhe të gruas.
- Skllavëria ime ishte e lehtë, 28
por i madh obligim im
me fjalën mjaltë shpartalluan veten
- shpëtoj detyrueshëm, sepse askush nuk u lidh. 31
Dhe tani, kur gjysmë të çmendurit rrotullohen
dhe secila rreket me humor femre
- në ato minuta të vështira të mesnatës 34
të dinë arsye e trishtilit të plumbtë,
dhe kur këlyshët kishin heshtur frontin,
- shikimi mizor i rojtarit na vëzhgon, 37
nga çdo kënd, nga telat e karakollit,
kur heshtja mortore shtyp të gjitha qiejt,
- dhe nuk guxojnë të flenë., 40
secilës i afrohesha për ta ngushëlluar,
e përqafoj, i jap ujë apo ia laj fytyrën.
- Dhe para se rrëkeja të zgjidhet, prishet 43
sipër qytezës që si mes dy palmave
vështirë hamendësohej të kalojë,
- dhe kujt iu dha xehja e argjendtë 46
dhe sipas saj amshueshëm ta mbajë emrin,
në maje të burgut tonë të verbër

- “nevojë” derri pas tymit të dendur, 49
e pas saj rafal...! Ishte në këmbë
dhe u shtri duke pëshpëritur: “Më mbyt!”
- Ishte ulur dhe nuk e dinte as vetë, 52
kur u shtri, ne të gjithë belbëzuam
nga shpërthimi që fshikulloi mbi ne!
- Atëherë nga foleja e karakollit dëgjuam 55
rojtarët tek akuzonin me hipokrizi
(si zakonisht me klithjet e tyre
- të neveritshme derisa krijojnë plagë të gjalla) 58
çlirimtarët tanë nga malet.
“Jashtë, bushtra!” – shau midis barakave
- të njoma! “Lavire dhe zuska, 61
merrni dhuratat e balive tuaj!” –
shtoi ai, derisa ne po dënesnim e gulçonim!
- Nga dy peshore vareshin në ne: 64
Një për gëzimin se do të pushonin dhembjet
nga dhuna, kurse tjera për turpin,
- dhe sikur dikush t'i mbajë 67
në duar, i dyti do të anonte,
se dëshironim në ato momente të vështira
- derisa nxitësi nyje na lidhi 70
dyfish, as të shkojë as të mbetet aty:
sikur exheli qefinin të na priste! *
- Po ta dëgjonin vajin ata të çmendur, 73
dhe ato që ishin në fund të shtatzënisë,
dhe ata që i mbuloi barku i shtatzënavë

- pikërisht atëherë goditjet do ta forconin dhembjen,
dhe ata që shërbejnë për turp dhe mbarështim,
dhe fëmijët që i duan dhe nuk i duan 76
- ajo, e frikësuar për nënat sillet,
lexues i vyeshëm, ndoshta
do të ndjenit se çfarë halle të vështira kisha 79
- i kapluar me atë vorbull. 82
Si Rezija, hyrie e frikësuar *
kur shkelte zjarrin me këmbën e saj,
- ku nëna nga ndëshkimi rrotullohet, 85
dhe fluturova nga njëra te tjetra,
kurse vetë e mbulova
- atë që do ta barti pa përqeshje! 88
Dhe kishim ikur në katër anët
si egërsirat nëpër dhiare e kanale
- kur në male shpërthen zjarri! 91
Shpesh doja barrën ta nxjerr jashtë
dhe ta lë pas shkëmbit të parë,
- diçka e tillë nuk e kalonte pragun e barakës! 94
Pashë një që gjëmonte rëndë:
ajo të veten e kishte nxjerrë!
- Dhe sapo dola te gurishta, 97
në pjesën tjetër të atij vendit të trishtueshëm
filloi klithma, mundimi para vdekjes:
- rafali preu si sharra, 100
plumbi kaloi përmes qelqit!
“Nesër, vëllezër, dhembjet tuaja do të pushojnë”,
- thashë dhe sytë e fëmijës i mbulova me dorë! 103

KËNDIMI I KATËRMBËDHJETË

Vranësira të zeza mbi Srebrenicë. Qyteti ngulfatet. Gumëzhimë sekrete nga kazanët e gëlqeres. Shikimi drejt horizontit në perëndim.

Që kur Nuhi në anijen e tij të gjatë
zbarkoi me ata pak të vetët,
duke marrë një lloj me atë tjetrën,

Veshje të errtë në agim nuk qepi 4
ditën kur me të njëjtën qe shtrirë
dhe qielli me shafran e ngjyrosi!

Në të gjitha anët përmes përroskave zyrtësi 7
ajo pjesë e Ummetit tim
i cili me vite ikte

nga njëra te shenja tjetër e huaj, 10
edhe tani në prag lakuriq është ngopur!
Disa nga anët e ftohta,

kurse një bylyk ishte nga Gostilja! 13
Asht e lëkurë dy nga Daljegoshta,
nga Gladoviqi, ku maja e zezë ishte përkulur,

nga Kraglevoda, nga të gjitha fshatrat 16
që zgjaten deri në Potoçar...
ishin dërguar në një oborr!

Me mëngjesin toka filloi të digjet 19
si dhe qielli, vaji i nxehtë i të cilit
derdhej mbi të duke kuisur midis manastrit:

- Grykat e topave nga bregu në shënjestër 22
ishin të gjithë në atë fole milingonash
që në vend të ecjes donte të fluturojë–
- sepse gjakësori gjuan në çdo gjë që lëviz! 25
Dhe si mbrojtëset në kohën e Nuhit
zvarriti vranësirën e zezë
- dhe çdo filiz vërshoi kreshtën, 28
shi bombash e plumbash
në çurgun e pjerrët, si farë vdekje,
- pikonte nën strehë dhe në rrugën e mesme! 31
S'do të ketë vend as sa gjilpëra
që nga bregu dhe malet përreth
- që s'do ta arrijë kokrrën kobi i çmendur! 34
Nga ajo luginë, nga ai kazan i zi
si nga Dita e gjykimit ngrihet dhe klith,
- si zë sekret nga gropa e gëlqeres, 37
e klithmat e shqetësojnë në çast
kur t'u zhduket zëri dhe jeta
- dhe u ngulfatën në hendekun e thellë! 40
Në anën tjetër të diellit që zvogëlohet
(duke u dridhur dhe me turpin në syrin e saj),
- tregova perëndimin ku duhet të jetë 43
ku pret liria pa shije
nëse na çon këmba deri te ajo!
- Dhe derisa çdo motër nga largësia 46
me grusht shikonte në dy jetë,
pothuj e vdekur, pa bukë e qumësht,

me përgjërim dërgoja shikime në horizontin e shkretë skajeve blu të bonjakut tim që e shtrëngoja fort	49
drejt atij synimi bëra hapin e parë!	52

KËNDIMI I PESËMBËDHJETË

Mashtrimi i kolonës së grave dhe fëmijë në fushë. Takimi i papritur me çifuten, nëpunësen e Kombeve të Bashkuara.

“Si zogjtë që ndjellin në kurth një zog këngëtar...”, *
por jo ato mëkatore nga Sheshpushimi
por nga grumbulli kur bëhet tufëzimi

dhe disa gjuetarë nën malet e dendura 4
godasin me të shtëna, e të çmendurit tjerë
pa rend fluturojnë në të gdhirë,

Kështu të pafatët e mija tjera, 7
ato që nga kampet i udhëhoqa
dhe ato pranë rrugëve të gjata

i arrita, njollat mbeten pas breshërisë 10
dhe me lindjen e brishtë të uritur
përplaseshin në livadhin me barin e rritur.

„Lartësitë e Gilboit“, qau si Davidi, *13
“vesa dhe shiu nuk kanë rënë mbi ju
ku Filistini na mbyt sojin!”

Frymë faraoni, kur e merr tmerri 16
si atë në lartësinë më të lartë
kur s’ka më të fortë për ta nxitur,

por prapa për shkak të pavetëdijes i bëhet 19
se të gjithë e kanosin dhe dëshirojnë ta rrënojnë,
dhe këtu hedhja i kushton:

- pasardhësit meshkuj vendosën 22
të mos e shikojnë syrin e tokës
pas të cilëve i çuan në shtëpi
- dhe veshët të cilat, duke i kujtuar thellë, *25
të mos dëgjojnë prangat që në këmbë kërcasin
kolona e cila, me hapa të lodhur,
- zbresin në gropë, luten dhe dënesin, 28
i shtrydhte si egërsira strehimoret e milingonave!
Sauli i panumërt atje, me shtrëngime, i përkulur,
- Kur fëmijët ia vranë 31
para syve të tij, me shpirtin e tyre në ta,
i luste gjakësorët e tij të lafitur
- T'i therin me shtizat e tyre! 34
Dysheme Gilboi Jonatanë të fortë
shtrihen të lidhur, të therur me shpime,
- dhe derisa më vonë do të vijnë nga Bet Shani *37
njerëz të guximshëm që kufomat t'i largojnë
nga muret ku qëndronin varur,
- unë, duke i ditur vetitë e faraonit, 40
kujtova se nuk do të ketë tamarisë
të m'i mbulojë të afërmit!
- “Çfarë Penë na e shkroi fatin”, 43
pyeta veten në mes të rrugës së nxehtë,
“në këtë vend, nën këtë lartësi
- ku forcat e Iblisti janë takuar 46
me ushtrinë e Zotit e të parët pararojë
aq sa edhe Dritën e errësuan!”

- Nga të gjitha frikët kjo më shumë 49
më preu në rrugën time të shkretë
dhe në vapë si në frymë forcohem
- dhe fillova ta lëvizi pranverën e nxehtë 52
duke mos ditur se ku shkoj, në cilën anën!
“Në këtë rrëmuje do të vdes,
- Oh, Zoti im, a dëshiron edhe dikush të ngrihet 55
në kontinent, mbi të cilin fundoset dielli,
ku bora në verën e shkurtë gjatë mbrohet,
- kush do t'i madhërojë ligjet Tuaja 58
duke adhuruar me zemër, nëse jo në zhgjendërr?
mos krijo sot arsye se do të na mbajnë larg
- duke pyetur për natyrën Tuaj: 61
nëse mbi të gjithë Je Fitues, e je,
oh, si mundesh që pëllëmbën Tënde të mos e vësh
- si i përkulur kundër masakrës që ndodhi?!“ 64
Thuajse i lexonte mendimet e mija
dhe i dinte se në cilën adresë i dërgoja
- dhe çfarë dhembje ma shtrëngonin kraharorin, 67
m'u afrua gruaja me veshjen blu
vizitoi rendin e të vejave.
- Vinte nga Bota që sot tërë 70
planetin mban në frerë,
e macet fsheh pas degës së bardhë
- dhe veset e saja e gjykimet i var në gjithçka. 73
“Motër“, tha edhe përkundër vullnetit tim
dhe shpejt shtoi: “pas dhembjes së madhe!”–

- Që më detyroi të mendoj më mirë 76
për atë dhe fjalën që bart fshehtas
në atë që nuk do të lind fushë.
- Kur ia ktheva: „Thuaj, grua, kush je!“ – 79
nga fjalët e saj pashë se i vjen keq për ne
dhe e njëjta dhembje dikur e ka kapluar.
- “Vallë ka dikush në këtë gjë 82
kush do të zverdhet me sojin e këtyre kufijve,
kur shpërthen ndarja për dallime të vogla,
- që menjëherë kthejnë shpinën 85
dhe diskutime për *Patre Filioque-n* *
dhe tash jeton vetëm pa mbrojtje?”
- Pasuan mendimet e mija të hidhëta 88
thuaje në to lëvizte me anije,
të fshehur dhe memece si guacat,
- bija e Judës, duke mbledhur supet, 91
tha: “vetëm ne, ata që kalojnë”, *
sin patria, në hanet e huaja, *
- dimë gjithçka për fatin tuaj!“ 94
Ajo – më vonë, fshehtas do të më thotë –
gjeth i maleve tona, rrënjë Ashkenazi! *
- Si ai peshku i gjatë, i cili duke lëshuar 97
farën e tij, në një det të ngrohtë,
e ai, me dhuratë duke ndjekur rrugën e njëjtë,
- në një kohë tjetër gjeti tokën nënën, 100
dhe Bosnja strehë e gjatë ishte
për popullin të cilin e gjeti,

- edhe mëshira e Zotit e kishte lënë
dhe i mituri, duke mos mundur ta gjej Rrugën,
ik nëpër det nga skilet e akullta 103
- dhe ndonjëherë këtu zemrën trash.
“Oh, motra, derisa njëri këtu ju ther,
ai tjetri, që është më i fort se i pari 106
- dhe sot qeveris me fronin botëror,
ia mbyll syrin në mënyra të ndryshme
që punën ta kryejë shpejt e mirë, 109
- Dhe këtë e fsheh si gjarpri këmbët!“ 112

KËNDIMI I GJASHTËMBËDHJETË

Të synetosur në Evropë. Geto në fushë. Një gra vdes pas lajmit për vëllain. Largimi i baballarëve dhe burrave. Boshnjakja e panjohur dhe boshnjaku qajnë për mosvarrimin e trupave të të afërmeve të tyre të vdekur.

Ashtu siç janë në kujtesën botërore
kur svastika tentoi ta ripërtërijë Romën,
për *Blut und Boden* qëndronin në shënjestër *

dhe ashtu siç janë shkabat e kryqëzuara 4
i lidhnin me tela derisa nuk ia dorëzojnë
lokomotivës, rrotat e së cilës

do t'i çojnë në kraterin e vdekjes, 7
ashtu edhe ne na bënëin gati!
Geto në fushë – e rrethuar me tela,

Si mahsheri në Ditën kur do të ndalojë Dielli *10
nën lëkurën e kokës, kur truri do të vlojë,
dhe kur nëna nga fëmija do të ikë,

dhe kur fëmija nga frika do të ulet...! 13
Geto në fushën e sandaleve të bardha,
fëmijë të imtë, pleq të mbledhur lëmsh – *

si pijanecë, e askush nuk është i dehur;; *16
secili mbështetet në frymëmarrje
dhe shpresën e zbraztë me pëllëmbë e mbulon!

Kur njëra kupton për vëllain e therur, 19
përplasat, klith dhe dridhet
në shkumën që i lëshohet nga fundi i qafës!

- Motrën që në rreth është lidhur 22
e fton vëllai duke i dhënë hov vajit
pranë gypave i lidhur me tell!
- Në hyrje dëgjohet përgjërimi 25
i fëmijëve dhe baballarëve, të cilëve ua hiqnin lëkurën
sikur nga këmba nxirrnin therën!
- Bonjaku dhe unë qëndruam në fund 28
Duke shikuar përtej maleve të largëta
Ku të masakruarit tanë i kishim lënë
- dhe ku eshtrat përballen me qentë 31
krimbat dhe mizat!
Ia shtrëngova dorën sikur fëmijës sime
- Dhe vajtuam në mes të luginës! 34

KËNDIMI I SHTATËMBËDHJETË

Mallkimi i çifutes. Kufoma pranë rrugës, nëpër gjemba. Jashtë. Biseda e çifutes për Shpëtimtarin. Boshnjakja e panjohur bën me dorë.

“Adonaji, Zoti ynë, lotët tuaj numëron“, *
na ngushëlloi gjatë tërë rrugës
me bisedat e tyre. *

Nëpër ara, midis gjembave të shtrira, 4
në çdo hendek dhe pas çdo kthese –
trupa...të copëtuar si më dhembin e egërsirës!

Është turp të mos dal nga dhembjet 7
dhe ta lë merhumin pa xhenaze, *
rëndë e kanë ata që për shkak të dhembjes

mysafirët e mëshirshëm duke dënesur i vizitojnë! *10
Për secilën viktimë që e vërenim,
ndjenim shpime në kurriz,

u kthjem dhe ftuam nënën e vdekur! 13
E ajo ftoi “*gjithçka të shenjtë të Mbretit*” *
që ta shohin forcën e Amonit *

nga Baltiku deri në brigjet e Danubit 16
dhe më larg deri në Mesdhe,
ku fara e saj më nuk përtëritet!

“Ne që ishim bërë synet- *corpus alienum* *19
në trupin që bart zgjedhën e kryqit,
dhe sapo ta heqin, i kthehen

idhullit të lashtë, kur ferrit i afrohet 22
 por dashuria për secilin të afërm;
 ngre burrat e tyre të përgjakur!

Ata, në ndyrësitat e Luciferit, 25
 duke thyer Lidhjen dhe obligimet e shenjta,
 tek ne shikonin shkakun e fundin e së keqes

dhe në ne, për shkak të tradhtisë, hakmerren! 28
 Por udhëtari i madh – është shërbëtor i nënshtruar,
 dhe ne që besëlidhjen semitike *

me besnikëri e bartim nën rrjedhën e ndritshme të yjeve 31
 përmes vuajtjeve mësuam detyrat:
 I Përrjetshmi, gjithmonë na ngushëllon nga afër,

neve në Kanaan do të na kaplojë një shfarosje e tyre!“ *34
 O Shpëtimtari dëshiroi ta tregojë rrëfimin
 e gjerë, ata që në ditën e pashkëve

do të vijnë ta sjellin paqen e përgjithshme, 37
 kur popujt shpatat t'i shkrijnë
 në parmendë, dhe Toka hapësirës,

për herë të parë ku Abelit i piu 40
 gjakun, njoftuan se s'ka plaçkitje,
 se disponimi i ujkut në qengj u shndërrua,

se vjen koha e mbretërisë së re njerëzore., 43
 e unë, me pikëllim pashë strehimoren,
 shkundi dorën dhe të fshehtat e saj

pashë se muzgu ngadalë zhdukej.

KËNDIMI I TETËMBËDHJETË

Epilog

*Në Ravenë, aty ku u varros Dante Aligeri, poeti i **Ferrit**, Shën Maria e pret Boshnjaken e Panjohur si dhe fëmijët e saj jetimë. Maria shpreh dhembje. Maria e thërret Krishtin – Shpëtimtarin. Këtu zë fill debati mbi Shpëtimtarin. Boshnjaku i Panjohur ia shpreh pikëpamjet e veta Mejremes, nënës së Mesisë, mbi të birin, Isain, përkatësisht, Krishtin. Maria/Mejremi dhe Jezusi/Isa – simbole të mbarë njerëzimit dhe shpresa të kësobotshme. Jezusi dhe Muhammedi, krishterimi dhe islami, dy shporta në dy pole të Tokës. Si të shpëtohet njerëzimi nga perandoritë e reja mizore. Boshnjakja e Panjohur qanë për fatin e myslimanëve. Po lind një lajm i ri për njerëzimin.*

“Në mbretërinë e territ, urrejtje, klithma, *
në shekullin e hienave *Live and let die*, *
Shën M’ri, ti që mban në zemër

Zotin dhe shkëlqimin e Nazaratit, 4
në dashurinë tënde – Krishtin e shpërlarë,
po e fsheh fatin tim me fund të trishtueshëm” –

thashë paqtë në shtëpinë e bekuar 7
ku më priti si të afërmin e vet
në tokën e shenjtë të Birit të lartësuar

dhe të Nënës së tij, bukur në paqe, 10
si njeriu që e lartësoi Ravenën.
“Zoti e pranofte sakrificën tënde,

- shqetësimet e mia janë tepër të vogla!" - 13
foli ajo emri i së cilës
u prarua me hirin e Perëndisë
- duke rrezatuar ndjenjë amnore. 16
"Oh, të bekuar qofshi ju që keni uri!" - *
sakaq para fytyrës terr e skëterrë:
- "Jerusalem, të zunë mallkimet *19
madje edhe para se të kthehet Biri i Atit
mbi re, si një vezullimë e shenjtë!" *
- "Motër", pyeta, "pse çdokush që vuan 22
pret që të kthehet nga qielli
Shpëtimtari të cilin pa baba e lindi nëna
- po ai tjetri, i cili do të tmerrohet nga frika 25
kur do ta shikojë me një sy?!" *
"Sepse Fjalën nuk e dëgjon i shfrenuari,
- dhe Luciferi as edhe një herë të vetme 28
nuk do t'i lë të tjerët në luginën e lotëve!
Po ata që e adhurojnë Muhammedin
- besojnë që Qengji i ëmbël 31
do të zbres në anën e djathtë të Atit
dhe do t'i sjell paqe mbarë farefisit?"
- "Fjalët e juaja janë të pastra ndaj synojmë 34
si bërthamë t'i nxjerrim të pastra,
dhe nga shkëmbi i përcjellim të krishterët,
- e na duket se jemi nga i njëjti besim, 37
por derisa mbështillet nga e njëjta kore,
sepse, pa dyshim, ju jeni në treteizëm!

- Ndaj fjalët e tua, Mari, 40
do t'i pranoj sipas fesë sime të lartësuar,
përveç njërës fjalë, të cilën ti e di,
- e shkreta peshon në kandarin krishterë! 43
para se fëmija i dashur i Mejremes,
i fshehur nga një ndjekje e verbuar, *
- u ngrit në maje të qiellit, *46
do të kthehet me shapka damaskiane,
farës së keqe të dheut të pistë *
- ata që bënë të mira do ta fusin *49
në një grusht besimin dhe farën e keqe
dhe kështu dy kohërat do të planden
- mbi fytyrë të tokës para se me ushtimën 52
e Bririt të dhisë Israfil të lajmërojë se,
gjithandej Tokës u shemb tavani!"
- Tevona çështja jonë do të marrë hov të ri 55
sepse ajo, ngjashëm si Nexhashi i zi
kur u Sprovua në Firdeusin e bukur, *
- do të flasë për afrinë me besimin tonë, 58
kurse ai, me një spektër mbretëror
do t'i nënvizojë fjalët e Atit tonë, *
- e mua gjithkush do të më tërheqë për gjuhe. 61
"A nuk po sheh se si vajza nga Jerusalemi
si një engjëll po na e përkujton Nënëen,
- e cila, për shkak të Fëmijës që u dha pas Shpirit *64
para se t'i falet trupit, ndërsa
krejt kjo në kundërshti me ligjet *beshe* *

- po i jepet me mish e me shpirt mbarë njerëzimi?! 67
Dhe, a nuk po shikon ti se, Kur'ani
është parim i jetës sime
- ashtu siç Mesiu, i Vajosuri, 70
do të thotë që, sipas bindjeve *
i përket atij të cilit i je *Përkushtuar* *
- sepse je pasues i Lajmëtarit Hirëplotë, 73
i Atij për të cilin nuk mund të flasë
asnjë gojë e besimeve të errëta
- këto dy krijesa të Tij të dashura 76
lajme të mira u dërgoi njerëzimit *
por misteri, kjo kokërr e sherrit
- edhe nëse na gllabëron në errësirën e vet 79
edhe nëse na ndrydh duhet të dimë se
vullneti i Zotit është synim gjithënjërzor
- kështu është, sepse, si na mëson Libri?! 82
“Vërtet?!” – do të pyesë Beatriçe
E cila e vuajti mëkatin e vërtetë.
- “Vërtet?!” – duke dremitur; harron 85
gjakimin për ta arritur të përkryerën.
“Ata dy, dy zambakë, dy besime të lavdishme,
- Thesar i mendjes së thellë mbi të Gjithëdijshtin 88
Shpëtim në kohën e shuarjes së shpirtërores
Kur “fara e gjarpinje” shtrihet kah Misioni, *
- duke ia kafshuar besimin në shpirt dhe Atë 91
që i krijoi dhe, ja, i ktheu kah Vetja
në përjetësi dhe në përgjegjësi.

Në një errësirë çdo e keqe do të vdiste edhe ata që na mashtrojnë nga Edeni dhe kështu dhembshuria u kthehet njerëzve	94
si ujëvara që mjaltë rrjedh majave: Herodi ia këput kokën Lajmëtarit; qetësinë e Faltores e shndërrojnë	97 * *
në zhurmë tregu; Zekerijaut plak trup thatë e bark uritur...! Mari, ai fat dhe histori e përgjakshme	*100 *
ku shpirtrat ishin veçse gurë, Juda, Pilati dhe Tiberi gjemba në rrugë, vajza që ankohet...	103 *
sot po shohim më shumë se ngahera: tek po rënkojnë njerëzit në gjak e mjerim kurrë më parë s'e patën jetën kaq të hidhur	106
medet, një re e zezë po afrohet! Si kurrë më parë, ata dy zambakë të pastër, për të cilët po zbehet kujtimi nga koha e errët,	109
që po na ngulfat tash e dymijë vjet në mbretërinë ku mbisundon shpata dhe acari, kaq shumë po na duhen, dhe nga lartësitë	112 *
t'ua zgjojnë atyre dhembshurinë. Kurse dy fetë me të cilat u nderuan ata dy Mund ta shpëtojnë mbarë njerëzimin mbi tokë!"	*115
Tevona te i Bekuari gjithnjë e më shumë shtohet gjakimi për ta madhëruar të vërtetën për të cilën Kur'ani Madhështor	118

- si dhe Librat e tjerë të lashtë 121
 flasin urtë e qartë
 ndërsa unë me shpirt filloj t'i kryej
- ju falem porosive, qetë e me përgjërim. 124
 "Dije, o genie e këndshme *ancilla Dei* *
 o rreze e besimit të bukur
- Shpirti i Shenjtë që hyri te Isai *127
 jetoi njëmijë vjet
 si Frymë e Perëndisë, derisa Ruhu i Besueshëm
- Xhebraili nga Sidra, me frymën e vet të pastër *130
 nuk u zhyt në ujin e Mejremes
 kur, e kapluar nga një frikë e çuditshme,
- shkëputi një copë qielli nga lindja, *133
 për Qytetin – fantazmë e Qiellit të flaktë *
 dhe ngeli aty, shoqëruese e kortezhit,
- Fëmija, duke ëndërruar pamje të bukura, 136
 u tremb dhe, në atë moment të mahnitshëm,
 u ndje si behar i shpëlarë në vesë,
- kohë e mbrapshtë kur e thirri Krijuesi, 139
 fëmijën e dëlirë, të butë e të ëmbël,
 duke i fryrë Ruhu në bark!
- Kështu Ibn Mejremja i ndau në dy forma, *142
 në dy pika uji, të pastër, të përsosur
 pa të cilat nuk mundet bota e zakonshme *
- do të thahej e nuk do të ekzistonte fare! *145
 Është Fjalë e Përhershme – sepse prej Tij lindi
 në prehër të kësaj gruaje të zgjedhur,

- durimi ishte i madh, i njerëzishëm 148
dhe u bë Frymë e kësaj fytyre të bukur
prej të cilit kurrë nuk do të dalë!
- Kjo është e vërtetë e pamohueshme 151
e cila me të fshehtat e veta mahnit turma
të cilët asnjëherë nuk do ta pranojnë
- derisa Toka nuk përmbushë detyrën e vet 154
dhe ai nuk do të zbresë si një shkëlqim ndriçues!
Të gjithë do të dehen nga Fryma e Shenjtë *
- në të do ta shohin Perëndinë e Përjetshme 157
por që do t'i përngjajë fytyrës sonë
dhe të tjerët do ta njohin si i Biri i Atit
- I thjeshtë dhe përherë në beteja 160
për t'i shfaqur tri fytyrat njerëzore
dhe formën e Vet prej Perëndie
- të tjerët i njeh, por nuk i përqafton; 163
këta edhe më tej, rreth trinisë
zhvillojnë kundërshti shekullore,
- zgjerohen në dy degë, në dy bota 166
dhe disa thonë se Shpirti i Shenjtë dhe Biri
kanë origjinën nga Ati i tyre i përbotshëm,
- njerëzit e tu, Mari, nuk pajtohen me këtë 169
Shpirtin e Shenjtë ia mveshni të dy botëve
Pasi për këtë të ketë folur Roma. *
- Diku larg, robër të Zotit 172
shajnë dhe fyejnë Mejremen e pastër
ata me pamje përbindëshi!

- Nuk e kuptojnë dëshminë e qartë 175
për Nënë që, ndonëse nën roje
u rrethua nga një pushtet i paparë:
- i ngjallë të vdekurit, i ushqen të uriturit 178
të verbrin të sëmurin i shëron me prekje
mbi ujë rri këmbë si mbi dhe?!
- Gjithë ajo ishte fuqi e Fjalës së Zotit, 181
kështu themi ne, myslimanët,
që besojmë në parandalimin e të keqes.
- Të gjithë ata që përhapin fjalë 184
për veprat e mbinatyrshme – pagja qoftë me ta! –
mendojnë se Zoti është në anën e gabuar *
- mundohen t’ia mbulojnë Perëndisë Fytyrën 187
kot, të Dy Duart i kanë të Djathta,
që me Frymën gatuajnë mirësi
- baltë e melankoli në pragun e Portës *190
prej nga u nisëm drejt përjetësisë.
Me ato sure të urta e të shenjta *
- thonë se duhet vënë perde para Zotit: 193
se Ai, e jo Isai, e ringjalli vajzën e dashur
dhe krijoi zogun prej balte! *
- Të ndalemi edhe për një çast te kjo 196
e vërtetë: Zoti gjithnjë e më i panjohur për ne
kur mendojmë se ia gjetëm urtinë dhe fuqinë
- nuk shikojmë mbi gjërat që ndodhin 199
sepse “Ai në çdo moment krijon mrekulli”
dhe vështron mbi krijesat e Veta të gjalla *

- “nuk dremit, nuk fle, asgjë nuk e plandos Atë” 202
“Ai nuk ka parë asgjë akoma!” *
- E jona, Mari, si ajo perandori e moçme,
e strehon Zotin dhe Librat e Tij, 205
Teuratin, Zeburin dhe Inxhilin e Isait,
në dritë dhe në Udhëzime ku na thërret Ai!
- Dije, plani i Tij nuk ndalet aty, 208
mbretërinë Hyjnore e lajmëroi edhe vetë Isa
por që ta ngrehë u pengua nga Pilati!
- Në mes të rrugës së krishterimit vë pikë, 211
dhe shtigjet tona aty ndalojnë
para kështjellës që ringrihet
- ne, tullën e fundit e ruajmë për fund: *214
I vulosnin ata që na sjellin ligje *
dhe me to përplotësojnë besimin.
- Unë që birin tim e qaj me pika vese 217
si Mejremja të ëmblin e vet,
digjem për kështjellën prej perlave, e cila *
- shndrit mu në mes të Parajsës; *220
i tillë është nderi i *resul* Muhammedit, *
i cili vëllezër i quan bijtë e saj *
- Mëshirë me drejtësi – na porositi Muhammedi, 223
të cilin Isa do ta mbrojë si Nënë e vet!
Ndaj, peqe edhe mbi ta, o, Muhammed!
- “Ja, vura para teje, ti mund të ushqehesh vetë”, *226
tha në fund të udhëtimit të vet.
“I kam edhe nja dy pyetje për ju”,

- tha E Bekuara plot hir. 229
 “Nëse jemi kaq afër pranë Krishtit,
 prej nga në mes nesh kaq shumë vrasje,
- edhe pyetja e dytë është e njëjtë: 232
 Ndonëse ndryshojnë për nga feja
 megjithatë pajtohen se kriza e njerëzimit
- mund të marrë fund në shtratin e përbashkët?” 235
 Ngjashëm si ai që u ndal në mes të rrugës
 kur u përball me shkëmbinj drejt majës së besimit
- i frikësuar deri në palcë nga pylli i zhveshur, 238
 më mirë të kthehet, i dhimbsen thembrat,
 nis këngën nga thellësia e shpirtit:
- “Nëse dy veta kërcënohen nga i njëjti derr, 241
 ato mosmarrëveshjet e veta të vjetra
 pa u kujtuar do t’i hidhnin pas shpine!
- Nëse shërbimi ynë nuk bie në të njëjtën ditë 244
 qëllimin e kemi të njëjtë, ai na thërret,
 kurse çështjet e komplikuara dhe doktrinare
- nuk do të lëviznin nga pragu; 247
Veritas omnia est le të bëhet
 secili le ta herr barojën nga gruri *
- çfarëdo që të arrijë ndokush 250
 sërish në të njëjtin veg do të endim
 fijen e zezë të fatit njerëzor
- model e ngjyra të reja do t’i japim. 253
 a nuk shikon se si fetë tona ngjajnë
 në dy pemë të degëzuar e me kurorë,

- shtrirë në mes të kullosave 256
njëri në lindje, tjetri perëndimin mban
Gjithësisë kush ia dha vulën e fundit?
- Ata dy të mirë do të mundnin ta shkatërronin 259
acarín dhe ligësinë e perandorisë së re
që piptha po shtrinë anekënd Botës:
- ndaj këto dy kurora pemësh 262
mos të shndërrohen në dy gardhe;
Muhammedi dhe Isa si dy drita të përjetshme!
- Sikur këto biseda tona të pambarim 265
t'i zhvillonim para njëmijë viteve
në kohën e shkatërrimeve dhe “murtajës arabe”
- para se për varrin e të Birit 268
dy shekuj rresht shkumb e therje
sot do të kishim një tjetër fat
- ne mes nesh nuk do të kishte grindje! 271
Kështu, u tha, nën hijen e kryqtarëve
nga Mohaça, Vjena... kështu kishin thënë
- përmes shpatës dhe fjalëve plot helm 274
një popull i cili i do që të dy
ndonëse më ndryshe, por me të njëjtin zjarr
- si i juaji, pagëzor, “murtajë e zezë” do të shtrihej 277
mbi tokën që i ruan të gjithë kultet
nën dritën e pishtarëve të përhershëm.

Ndoshta do të zhduken myslimanët e mi?!

280

.....
Dhe, ndoshta, motër, edhe sonte barinjtë
shohin flakën që shndrit dhe nisen

*

*

Në Galile ta përhapin lajmin e mirë!"

SHPJEGIME

Glossarium

KËNDIMI I PARË

- 1 “Te Krijuesi strehim kërkoh ” – parafrazë myslimane e lutjes së shkurtër kundër xhinit (demonit) dhe shejtanit (satani)
- 5 *Iblisi* – ngashënjyesi; shejtani i parë dhe më i njohuri, i krijuar prej zjarri, personazh kur'anor që sfidon Zotin (shiko p.sh. II, 34)
- 25 “o ju të lumtur, për cilin rrëfim t’ju ftoj!” – të lumtur jeni ju që nuk i keni përjetuar vuajtjet e mia

KËNDIMI I DYTË

- 11 “...si koka e shejtani!” –një përshkrim kur’anor të Xhehne-mit (Ferrit): *Është dru që do të rritet në mes të Xhehnemit,/ frytet do t’i ketë si kokat e shejtanit.* (XXXVII, 64-65)
- 37 *tekbir* (ar.) – madhërimi në kor i Zotit, Dhënësi i jetës
- 41 *melek* – (ar., *mela’ike*, në shqip edhe si *melaqe*) engjëll
- 72 *mivoka* (pers.) – fryt; në gjuhën boshnjake përdoret për ta emëruar pjeshkën

KËNDIMI I TRETË

- 12 “Mëso diçka...” – lutu duke pëshpëritur
- 15 *dova* (ar.) – lutje, zakonisht e shkurtë
- 22 *tevhid* (ar.) – lutje për të vdekurit dhe për qëllime tjera në vështirësi

KËNDIMI I KATËRT

- 23 *akrep* (ar.) – sfurk, insekt helmues
- 43 *Rabb* – në gjuhët semitike: Krijues, Mbështetës, Kujdestar, Edukator, Zot
- 44 *Ejjub* – bibl. Job; profet i cili përjetoi vuajtjet më të rënda në sëmundje dhe sfidat tjera. Shiko *Kur’anin*, XXI, 83-84; XXXVIII, 41-44; si dhe një nga librat biblike: *Job*.

- 46 *lanetosum* – qofshin të mallkuar; mendohet në shejtanin dhe xhindin mosbesues
- 47 *iman* (ar.) – besim
- 48 *ruku'* (ar.) – përkulje në namaz, lutje myslimane
- 53 *zindan* (pers.) – burg
- 63 *vrime* – sipas dialektit të vjetër boshnjak: rrufe
- 64 *bula* (tur.) – mësuese myslimane e fesë
- 75 *Fushë Kosova* – Vend në Kosovë, ku më 28 qershor të vitit 1389, ushtria e Mbretërisë osmane mposhti ushtrinë serbe në luftën, të cilën shkenca e historisë, sidomos ajo turke, nuk e konsideron të rëndësishme. Thuhet se në këtë luftë Millosh Kobiliçi vret sulltan Muratin. Për ta arsyetuar këtë humbje, populli serb krijoi rrëfimin sipas të cilit faji i humbjes bie mbi Vuk Brankoviqin. Sipas kësaj legjende, Brankoviqi, i cili kishte mallkuar Millosh Kobiliçin si tradhtar, vetë e kishte tradhtuar princ Lllazarin. Në të vërtetë, në ditën e kësaj lufte Brankoviqi pjesën më të aftë të ushtrisë, në vend që ta drejtojë drejt fushëbetejës, e kishte drejtuar drejt malit Golesh.

KËNDIMI I PESTË

- 3 *Junus* – bibl. Profet, i cili vullnetarisht ishte larguar nga populli, të cilit i ishte dërguar, për të cilën gjë Zoti do ta sfidojë. Kështu, anija me të cilën udhëtonte kishte ngelur në det dhe ai ishte detyruar të hidhet në ujë, pas së cilës e kishte përpirë një peshk i madh, *hut*, në barkun e të cilit kishte qëndruar disa net. Lexoni suren kur'anore, të emëruar sipas këtij profeti.
- 8 *sehara* – arkë e zbukuruar prej druri, e mbështjellë me metal ndriçues dhe lëkurë, në të cilën vasha vendos pajën e nusërisë, që e çon te burri
- 9 *mushebak* (ar.) – grila druri në shtëpitë e vjetra myslimane, që shërbenin mos të shihen nga jashtë fytyrat e vashave që ndodheshin brenda në shtëpi
- 11 *sedef* (ar.) – ana e brendshme e lëvozhgave të guacave që bartin perla, që përbëhet prej shtresave të bardha që shkëlqejnë

- 24 “...në tubimin e atyre që s’bëjnë mëkate” – midis melaqeve (engjëjve)

KËNDIMI I GJASHTË

- 21 *Isráfil* – engjëll, detyra e të cilit është që më zërin e një briri të veçantë, të paralajmërojë fundin e botës, fundin e energjisë diellore, shkatërrimin e forcave të gravitetit, zhvendosjen e sistemit kozmik, shkatërrimi i materies dhe jetës së kësaj bote. Shiko *Kur’anin*, XXVII, 87, XXXVI, 51.

KËNDIMI I SHTATË

- 4 *çehra* (pers.) – fytyra, pamja e fytyrës
 6 *kudret-sahat* (ar.) – ora sekrete e padukshme, tik-taku i të cilit në dhomë dëgjohet, por ora nuk vërehet (sipas besimit popullor)
 21 *edxhel* (ar.) – çasti kur pason vdekja
 23 *Ummet* – popull mysliman (nga ar. *umm* – nënë)
 27 “...atij që ëndrra nuk e kaplon!” – Zoti, Allahu i Madhërishëm; shiko *Kur’anin*, II, 255
 29 “liqeje që zvogëlohen e thahen” – aluzion për observimin e famshëm të Mesha Selimoviqit për myslimanët boshnjakë në romanin *Dervishi dhe vdekja*
 39 “...nga kupola e kaltër” – nga kupola hyjnore

KËNDIMI I TETË

- 51 *kajde* (ar.) – melodi
 56 *E jahsebu en lem jerehu ehad?* – Vallë njeriu mendon se askush nuk e sheh? (*Kur’ani*, XC, 7)
 59 “po atdheu Yt a nuk u betua” – nga *Kur’ani*: *Kur toka të tmerrohet me dridhjen e vet/ dhe kur Toka ta nxjerrë barrën e saj...* (XCIX,1-2)
 68 *nefs* (ar.) – shpirti

KËNDIMI I NËNTË

- 2 *hiqaja* (ar.) – tregim. Tregimi për binjakët është versioni boshnjak për binjakët siamezë.
 34 “me xhindin e lafitur...” – Iblisi
Adem – në gjuhët semite: qenie e krijuar nga jeta, pluhuri ose sipërfaqja e tokës (*edeme*), nga kjo edhe emërimi Ngjyrrë kafe, njeriu i parë në Tokë, bibl. Adami

- 37 “në llum thellë do t'më varrosin!” – aluzion i zakonit paraislamik të popujve pagan që i varrosin foshnjat femër sapo lindnin
- 41-43 *elif, lam i ha* – shkronjat e alfabetit arab; *teshdid* – përforcim. Këto shkronja përbëjnë emrin Allah.
- 53 dhe 57 “poeti... / që këndoi për armët e mallkuara” – Aluzion i krijimeve të Gjuro Jakshiqit, në të cilat, midis të tjerave, Zoti është i kaltër – sipas ngjyrës që serbët mendojnë se është e tyre dhe prandaj veten e quajnë “popull hyjnor”.
- 65 “I keni drejtuar të tjerët në luginat e mëkateve” – krahasuar me gjykimin kur'anor të poetit dhe letrarit: *Të joshurit i shkojnë pas poetit/ Vallë nuk e dini se ata në çdo luginë bëjnë mëkatel/ dhe flasin për atë që nuk e bëjnë/ ashtu nuk flasin vetëm ata që besojnë dhe bëjnë vepra të mira dhe shpesh Zotin përmendin dhe të cilët bëjnë grevë kur i përqeshin...* (XXVI, 224-227); krahasuar edhe me gjykimin e njëjtë biblik: *“Kini kujdes nga shkrimtari që preferon shëtitjen me fustan të gjatë, të cilët i pëlqejnë përshëndetjet në vendet publike, që preferojnë fasadat e sinagogave, vendet e para në ahengje! Ata u bëjnë lajka të vejave të bukura, kinse duan lutje të gjata. Ata ashpër do të dënohen!”* (Luka, 20, 46-47)
- 68 “Për ta ndotur dheun e Muhammedit” – këto fjale te Kurora e maleve i shqipton princi Rade: “gjithçka shkoi me gjurmët e djallit/ Për ta ndotur dheun e Muhammedit”. Shiko Petar Petroviç Njegosh, *Kurora e maleve*, vargjet 557-558.
- 69 “dhe klith hoxha Cetina të bëhet!” – janë fjalët e “Kolës” në Kurorën e maleve, me te cilat nxit “hulumtimin” gjenocid kundër myslimanëve në Malin e Zi dhe porosit: “bëhen një edhe dhentë edhe qentë! / miqësohet turku me malazezin/ hoxha klith në Cetinën e sheshtë”. (Vargjet: 285-287)
- 71 *iftira* (ar.) – brutalitet, mallkim, vakt
- 74 *jazija* (tur.) – letër, shkrim, këtu: libra arabisht për alamijadën, shkrimin shumëshekullor boshnjak, ku fjalët boshnjake shkruhen me alfabetin e përshtatur arab
- 75 “...fjalë që krijojnë ndjeshmëri / si Musa...” – nga Kur'ani: *“Shkoni ti dhe vëllai yt.../shkoni te faraoni, se ai, vërtet, është forcurar/ dhe me fjalë të buta i thoni se a ke menduar apo jeni frikësuar!”* (XX, 42-44)

- 78 “kur miza i bëhej pengesë!” – një sundimtar e kishte vrarë një mizë e imtë, duke u futur përmes zgavrave të hundës deri në tru
- 85 *Hu(k)* – lojë e vogël me fjalët: *Hu* ar. – Ai, përkatësisht Zoti, thirrje sufiste për Zotin.
- 87 “Dritë e dritës...” – parafrazë e alegorisë kur’anore për dritën: *Allahu është dritë e qiellit dhe Tokës! Shembull i dritës. Thellësia e tij është në mur në të cilën është llamba, llamba është në kandil, kurse kandili është si yll i ndritshëm, e cila ndizet me drurin e bekuar të ullirit, edhe të lindjes, edhe të perëndimit, vaji i të cilit shndërrim kur flaka nuk e prek, vetë drita mbi dritat! Allahu çon kah drita e Tij atë të cilin e do. Allahu u tregon shembuj njerëzve, Allahu të gjitha i di* (XXIV, 35). Dijetari më i njohur i mesjetës i botës myslimane, Ebu Hamid Muhammed el-Gazali, për këtë ajet ka shkruar pikëpamjet me titull *Mishkatu’l-enwar* (*Thellësia e dritës*).
- 135 “kur përballesh me dy të këqija” – parafrazim i thënies së të Dërguarit
- 144 *perda* (pers.) – perde
- 145 *tôba* (ar.) – pendim
- 150 *rukhsa/ruhsa* (ar.) – lehtësim
- 151 “...Gjashtë të besuarit...” – gjashtë përmbledhje të besueshme të Dërguarit Muhammed
- 154 *milet* (ar.) – popull; religjion, kulturë besimi
- 163 *Ptah* – hyjni egjiptas nga Memfisi, krijues i jetës
- 165 *gajb* (ar.) – botë e fshehur, transcendentale
- 167 *hallall* –shenjë për diçka të ligjshme (“ e lejueshme”) burrë ose grua
- 168 *avret* (ar.) – pjesët e trupit që duhet të mbulohen, të gruaja gjithçka pos fytyrës dhe pëllëmbëve
- 172 *velahavle* (ar.) –“Nuk ka fuqi pos fuqisë së Zotit”, shprehje e shpeshtë boshnjake
- 177 *namazbez* (pers.) – shami me të cilën mbulohet myslimania gjatë faljes së namazit
- 178 *kijam* (ar.) – gjendje në lutje
- 185 “Dhe Forcës që mban të gjitha atomet”–nga Kur’ani: ...Zotit tënd nuk i është as sa një atom të fshehur as në Tokë e as në qiell... (X, 61)

- 192 "...edhe me dhembje i është dorëzuar" – mysliman, që beson në një Zot
- 194 *sedzhda* (ar.) – përkulja para Zotit në namaz
- 196 "...si prej muri / më dymbëdhjetë të zjarrta..." – aluzion i dymbëdhjetë pllakave të nxehta të Musait, sipas Kur'anit: *dhe kur Musai për popullin e tij e luti ujin, Ne i thamë: "Bjeri me shkop murit!"- dhe nga aty u shkëputën dymbëdhjetë pllakat e nxehta dhe çdo fis e dinte se nga cila do të pinte.* (II, 60)
- 200 "...si Musa nën manaferra, / në luginën Tuwa..." – sipas Kur'anit: kur Zoti i tij e ftoi në luginën e shenjtë Tuva. (LXXIX, 16 dhe më tej)
- 208 *Sinia* (ar.) – sofër e ultë në formë rreth; këtu: *Bezm-i elest*, Sofra e parë, përkatësisht koha kur u krijuan shpirtrat. Shiko *Kur'anin*, VII, 172, dhe *Mesnevin* e Xhelaluddin Rumi, I, 1708.
- 227 *selam* (ar.) – paqe; Emri i Zotit; këtu: lëvizja e kokës dhe shikimi në të djathtë dhe pastaj në të majtë, përkatësisht shikim në vepra të mira dhe të këqija gjatë lutjes
- 230 *nāmāz* (pers.) – lutje myslimane
- 245 "...si ajo e çmendura" – Shejtania, personazh nga tregimet popullore boshnjake, e cila vish dimitë dhe papuçet prapësht
- 268 *tuje* – dialekt arkaik në gjuhën boshnjake: e huaj

KËNDIMI I DHJETË

- 23 *Hej hate, hej hate* (ar.) – larg është, larg është...
- 26 *Karun* – personazh kur'anor dhe biblik, dhunues dhe pa fe

KËNDIMI I NJËMBËDHJETË

- 24 *Arsh-i rahman* – Fron Mbretëror, krahasuar me Kur'anin, XX, 5.
- 93 „në parajsë vetes çerdhe i ke bërë!“ – Myslimania e përdhunuar sipas ligjit islam trajtohet si luftëtar i plagosur për liri, kurse ato që vdesin në atë gjendje si dëshmor (shëhid): ata që me jetën e tyre dëshmojnë besnikërinë ndaj fesë.

KËNDIMI I DYMBËDHJETË

- 34 *Muqarrebun* (ar.) – Të afërt, përkatësisht engjëj të afërt me Zotin; shiko *Kur'anin*, IV, 172
- 45 *zebania* (ar.) – nepërkë ferri e rrezikshme

- 56 *dzhubba* (ar.) – mantelin që e bart imami, zakonisht është e zezë ose jeshile
ahmedija (ar.) – pëlthurë e bardhë që mbështillet rreth fesit
- 64 *evlija* (ar.) – Miku i Zotit; i mirë
- 68 *mi'radzh* (ar.) – Afrimi; “Lutja është mi'raxh i besimtarit”, thotë i dërguari Muhammed – Zoti e bekoi dhe paqe i dhuroi!; *Mi'raxh* – Afrimi i Muhammedit pothuaj pranë Zotit
- 75 *varis* (ar.) – Pasardhësi i të dërguarit të Zotit dhe profetit
- 80 *tâdxh* (ar.) – kurorë
- 82 *bejaz* (ar.) – e bardhë
- 85 *mani* (ar.) – rëndësi, kuptim
- 99 *bali* – primitiv, fjalë fyese për myslimanët e Ballkanit
- 141 *tedzhelli* (ar.) – paraqitje
- 183 Në literaturën islamofobe i dërguari Muhammed prezantohet epileptik, kurse gjatë agresionit ndaj Bosnjës propaganda serbomadhe impononte një ide të re: se ai mençurinë e kishte marrë nga një dijetar i Kaukazit!
- 225 *Nemrod* – sundimtar që u habit para çështjes së Ibrahimit/Abrahamit në debatin rreth Zotit, shiko *Kur'anin*, II, 258; *Bibla*: Gjenezë, 10, 8 dhe më tej
- 233 *Me'adhe* – dy suret e fundit të Kur'anit që mësohet për të kërkuar strehim nga forcat djallëzore.
- 255 *kumria* (ar.) – zog, turtulli, lloj turtulli që qëndron në pullaz dhe shtëpisë i sjell uratë dhe begati
- 267 *Niqah* (ar.) – kurorëzim
- 273 *vasijjet* (ar.) – një lloj testamenti
- 279 *katil* (ar.) – vrasës
- 285 *na bigajri hak* (ar.) – pa të drejtë
- 363 *Amenna* –kredoja e besimit islam
- 380 *fitret* (ar.) – karakteristikë sipas të cilës Zoti krijoi njeriun
- 382 *suret* (ar.) – pamja e jashtme
- 433 *ruh* (ar.) – shpirt, frymë, jetë
Moirra – fati në mitologjinë greke
- 467 *Inna lillahi* – *Ne i takojmë Zotit dhe atij i kthehem* – ajet i Kur'anit dhe lutje e shkurtë, të cilën myslimanët e shqiptojnë gjatë vdekjes së dikujt
- 553 *ezel* (ar.) – origjinë

KËNDIMI I TREMBËDHJETË

- 72 *qefin* (ar.) – pëlhurë e bardhë me të cilën mbështillen mysli-manët e vdekur

KËNDIMI I PESËMBËDHJETË

- 1 “„si zogjtë që ndjellin në kurth një zog këngëtar...” – *Varg i Dantes nga Ferri, III, 117*
- 25 “dhe veshët të cilat, duke i kujtuar thellë” – nga Kur’ani: *...atë nga harresa ta ruajë veshë që s’harron. (LXIX, 12)*
- 37 “dhe derisa më vonë do të vijë Bet Shani”, dhe më tej – krahasuar me Librin e parë për Samuelin, 31, 8 dhe më tej
- 86 *Patre Filioque* – debati midis të krishterëve që filloi në shekullin 6 lidhur me prejardhjen e Shpirtit të shenjtë, kurse përfundoi me ndarjen definitive në shekullin 11.
- 93 *sin patria* – “Espanoles sin patria” – “Spanjolët pa atdhe”, emërtim i zakonshëm për çifutët, të shpërndarë nëpër Evropë, në Mbretërinë e atëhershme turke, pas dëbimit nga Spanja, 1492.
- 96 *Ashkenaz* – Hebrenjtë e Evropës së Mesme

KËNDIMI I GJASHTËMBËDHJETË

- 3 *Blut und Boden* – “gjak dhe tokë”, një nga elementet kryesore në ideologjinë e nazizmit gjerman për komb të pastër dhe hapësirë jetësore
- 10 *mahsher* (ar.) – vendi ku do të mblidhen të gjitha krijesat e gjalla
- 15 *sibjan* (ar.) – fëmijë
- 16 “si pijanecë, e askush nuk është i dehur” – krahasuar me Kur’anin: *Në ditën kur do të shihni se fëmija në gjë do të harrohet, kur çdo shtatzënë frytin e saj do ta nxjerrë, ti do të shohësh njerëzit e dehur që nuk janë të dehur... (XXII, 2)*

KËNDIMI SHTATËMBËDHJETË

- 1 „Adonaji, Zoti ynë, lotët tuaj numëron” – parafrazim i fjalisë nga Talmudi, Adonaj – emri i Zotit, Zotëri, në judaizëm
- 3 *leviti* – djemtë e Levit, priftërinj izraelitë, njohës të Torës dhe Talmudit
- 8 *merhum* (ar.) – i vdekur; ai që pret mëshirën e Zotit

- 10 “mysafirë të mëshirshëm...” – engjëj që marrin shpirtin
- 14 e ajo ftoi „*gjithçka të shenjtë të Mbretit*” – pjesë nga lutjet e së shtënës së hebrenjve: “Je i bekuar, Zoti ynë, Mbret i gjithçkaje të shenjtë...”
- 15 *Aman* – tirani që dëboi çifutët, prej të cilit i shpëtoi bukuroshja Ester, ta shikosh Esterin, një nga librat historik të Dhia-tës së vjetër
- 19 *të synetosur* – Çifutët dhe myslimanët *corpus alienum* – trup i huaj
- 30 “dhe ne që besëlidhjen semitike” – mendohet në stërgjyshin e Ibrahimit/Abrahamit, të cilin të tri religjionet monoteike e konsiderojnë si të dërguarin e Zotit
- 34 “...do të na kaplojë një shfarosje!” – në histori të gjithë dëbuesit e çifutëve, nga faraoni deri të udhëheqësit fashiste dhe komunist dështuan, kurse ata nuk u zhdukën

KËNDIMI I TETËMBËDHJETË

1. “Në mbretërinë e territ...” Nga fjalimi i Jezusit kur iu drejtua eprorëve dhe rojeve të faltoreve në Bregun e Ullinjve: “... Derisa natë e ditë isha në faltore pran jush, nuk ngritët dorë mbi mua. Mos harroni se ky çast i juaji është veçse një pushtet i errësirës.” (Lluka, 22. 53)
2. *Live and let die* – Jeto dhe tjetrin lere të vdesë!
17. “Oh, të bekuar qofshi ju që keni uri!” Nga fjalimi në Breg: “Lumë si ju që ju ka kapluar uria, sepse do të ngopeni!” (Lluka, 6, 21)
19. “Jerusalem, të zunë mallkimet” – nga “Jerusalemi i shkatërruar” (Lluka, 21, 20-24).
21. “mbi re, si një vezullimë e shenjtë!” – nga “Fundi i botës dhe i të tjerëve pas shkuarjes së Krishtit” (Lluka, 21, 27)
26. “kur do ta shikojë me një sy?!” – Dexhalli, Qorri, Me një sy, Antikrishti, të cilët, sipas mësimëve islame dhe krishtere, do të sundojnë para se të kthehet Shpëtimtari, ndërsa shënon kohën e errësirës, të pikëpamjeve materialiste mbi botën.
46. “u ngrit në maje të qiellit” – sipas hadithit të Pejgamberit a.s. të cilin e transmeton Enes b. Maliki, Muhamedi – Zoti e bekoftë dhe paqe i dhuroftë – përgjatë Miraxhit të vet në qiellin e

- parë e pa Ademin a.s., në të dytin pa Isain dhe Jahjën, në të tretin Jusufin, në të katërtin Idrizin, në të pestin Harunin, në të gjashtin Musën kurse në qiellin e shtatë Ibrahimin – paqja qoftë mbi të gjithë këta.
47. *“do të kthehet me shapka të damaskiane”* – diku në Damask edhe sot e kësaj dite në një xhami kryhet ceremonia e pritjes së Isait – paqja qoftë me të! – me ç’rast përgatitet një kali i bardhë si dhe shapkat të cilat do t’i mbathë kur do të zbres në tokë.
49. *“ata që bënë të mira do ta fusin”* - ‘ibadije’s-salihun, bamirësit që do ta trashëgojnë Tokën në kohën kur mbi të nuk do të ketë padrejtësi dhe krime; nga Kur’ani, XXI, 105
56. *“ngjashëm si Nexhashi i zi”* – Perandori i krishterë në Abesini, Negus, në kohën kur u shfaq Muhamedi a.s., në tokën e vet pranoi grupin e parë të myslimanëve të dëbuar. Xhafer ibni Ebi Talibi, i quajtur i Tajjar (Fluturues në Xhenet) ishte në krye të atij grupi dhe me atë rast para Nexhashit i shpjegoi parimet e besimit islam, sidomos pikëpamjet mbi Marinë/Mejremen dhe birin e saj.
59. *“kurse ai, me një spektër mbretëror”* – Pasi e dëgjoi Xhaferin, Negusi tërhoqi një vijë të hollë duke dashur të thotë se sa i vogël është dallimi në mes të fesë së tij krishtere dhe islamit të Xhaferit.
64. *“për shkak të Fëmijës që u dha pas Shpirtit”* – Gjatë krijimit të njeriut Zoti fillimisht formëson trupin e njeriut dhe pastaj në të futë nga shpirti i Vet, ndërsa në rastin e Isait ndodhë e kundërta, thotë Ibn Arebi.
66. *beshër* (ar.) – njerëzor, *“Pikërisht për t’i ikur keqkuptimit rreth duarve të zotit, Zoti e quajti njeriun beshir, duke aluduar me këtë fjalë në butësinë (el-mubashere) me të cilën Duarte e Hyjnishme e zbukuruan përgjatë formësimit të tij”,* thotë Ibn Arebi.
- 71-72. *“do të thotë që, sipas bindjeve / i përket atij të cilit i je Përkushtuar”* – për myslimanët, nga Kur’ani: ... dhe gjithsesi që do të kuptosh se miq më të ngushtë të besimtarëve janë ata që thonë: *“Ne jemi të krishterë”* (V. 82)

77. *"lajme të mira ua dërgoi njerëzimit"* – nga Kur'ani XXI, 89-91.
90. *"fara e gjarpinjeve"* – Në Dhjatën e Re, *"Gjoni thërret duke predikuar": Ai, sapo i foli popullit..."* *"Fara e gjarpinjeve! Kush ju paralajmëroi të ikni nga zemërimi që po ju afrohet..."* (Lluka, 3, 7)
98. *"Lajmëtarit"* – Gjon Pagëzori; në Kur'an Jahja
99. *"qetësinë e Faltores e shndërrojnë në zhurmë tregu"* – nga *"Pas dëbimit të tregtarëve nga faltorja"* (Lluka, 19, 45 dhe më tej).
- 100-101. *Zekeriai plak trup thatë e bark uritur...!* – Ibn Xheriri në *Historinë* e vet nënvizon se edhe Zekerijanin e patën akuzuar se ai pati punë me atë dhe se për këtë shkak deshtën ta vrasin. Megjithatë, ai iku prej tyre dhe u fsheh brenda një trangu por që Ibli si u tregoi se ku po fshihej dhe, pas kësaj ata e prenë drurin me gjithë njeriun që po fshihej brenda tij", thotë Ibn Kethiri në librin e vet *"Rrëfime mbi besimtarët e devotshëm"*.
105. *"gjemba në rrugë, vajza që ankohe..."* – *"Rrugëtimi i Jezusit"* (Lluka, 23, 26 dhe më tej.)
- 114-15. *"dhe nga lartësitë / t'ua zgjojnë atyre dhembshurinë..."* – Isai – paqe për të – u lut: *"Zoti im, edhe pse je shumë lart, Ti je afër, edhe pse je afër, Ti je shumë lart..."* (Shih te Ibn Kethiri.)
125. *ancilla Dei* – shërbëtor i Zotit.
127. *"Shpirti i Shenjtë që hyri te Isai"* – *"Mbi njëmijë vite brodhi si Shpirti i Zotit..."* – këndon Ibn Arebiu.
130. *"Xhebraili nga Sidra..."* – Në gjithësi vendi i Xhibrilit është i veçantë; ai gjendet mbi shtatë palë qiejt dhe mbi ata të cilët gjenden nëpër ata qiej, ndërsa vendbanimi i tij shpirtëror quhet Sidretu'l-munteha', nga i cili shëndrit qielli i shtatë, thotë Ibni Arebiu.
133. *"shkëputi një copë qielli nga lindja"* – nga Kur'ani; Dhe na e përkujton në Librin për Mejremen: *Kur familja e saj u tërhoq kah lindja...* (Sure Merremi 16-37)
134. *"për Qytetin – fantazmë..."* – për Kudsën / Jerusalemin, të quajtur edhe si *"Kibla e zemrës së Muhamedit"*.
- 171 *"pasi për këtë të ketë folur Roma"* – Në Kuvendin e Romës të Kishës katolike në vitin 810 u forcua dogma se Shpirti i shenjtë del nga Ati dhe Biri.

- 194 “se Ai, e jo Isai, e ringjalli vajzën e dashur” – nga Dhiata e re:
Luka, 8, 40 dhe më tej; si dhe nga Kur’ani, Mejremi, 16-37
- 200 sepse “Ai në çdo moment krijon mrekulli” – nga Kur’ani,
LV, 29
- 203 “Ai nuk ka parë asgjë akoma!” – varg i Dantes, *Purgatori*, X, 94
- 214 “ne, tullën e fundit e ruajmë për fund”: – parafrazim i
thënies së të dërguarit Muhammed
- 215 “I vulosnin ata që na sjellin ligje” – *Hatemu’l-enbija’i we’l-*
mushari’un; mendohet në Muhammedin
- 221 “...resul Muhammedi” – Muhammedi si Pejgamberi i fundit
që transmetoi Sheriatin; prandaj edhe dallimi midis rezultatit i
nebijit, i cili është vetëm profet
- 222-225 Si Dante që nuk e rimon emrin “Krisht”, as unë nuk e
kam rimuar emrin “Muhammed”.
- 226 “Ja, vura para teje, ti mund të ushqehesh vetë” – varg i
Dantes: *Messo t’ho innanzi, omai per te ti cibi*, Parajsja, X, 25
- 248 *Veritas omnia est* – “E vërtetet përfshin gjithçka” ose: E vërteta i
takon secilit
- 282 “dhe, ndoshta, motër, edhe sonte barinjte” – nga “Me lindjen
e Jezusit”: *Përnjëherë iu afrua engjëlli i Zotit, dhe drita e Zotit i
mbuloi...* (Luka, 2, 9 dhe më tej)
- 283 “flakën që shndrit...” – përfundimi i këndimit me shikim
kah “yjet”, siç përfundojnë tri veprat e trilogjisë së Dantes

* * *

Motivin kryesor të këtij këndimi e gjeta në këto publikime:
Jam lutur të më vrasin: Krimi ndaj grave të Bosnjës dhe Hercegovinës,
në editim të Qendrës për hulumtim dhe dokumentacionit të
Lidhjes së të burgosurve të Bosnjës dhe Hercegovinës (Sarajevë),
1999), Edicioni Srebrenica 1995. – *Krimi ndaj boshnjakëve në
Srebrenicë gjatë kohës së agresionit ndaj Republikës së Bosnjës dhe
Hercegovinës 1991 -1995. Dokumente dhe dëshmi I, libri 2*, Instituti
për hulumtimin e krimit kundër njerëzimit dhe të drejtës
ndërkombëtare në Sarajevë (Sarajevë, 1999) dhe në Kontributet e
hulumtimit të gjenocidit ndaj boshnjakëve (1992 – 1995) të autorit

Muharem Omeradiq (Sarajevë 1999). Të gjithë autorëve dhe hulumtuesve singërisht u falënderohem për informacionet dhe dokumentet e ofruara.

Në publikimin e fundit janë evidentuar vrasjet e tmerrshme të dy imamëve: Mustafë Mujkanoviqit, të cilin çetnikët e kishin vrarë në Bratunc në fillim të majit të vitit 1992, pasi ai, duke treguar një guxim të pashoq, kishte refuzuar të kryqëzohet dhe Hasib Ramiqin, të cilit çetnikët, para syve të tij, së pari ia vranë bashkëshorten, Shefikanë, dhe katër fëmijët, kurse atë e therën në Semizovc, në maj të vitit 1993. Hasib-efendiu ishte shok imi i shkollës. E quanim Bjelka. Me të kam luajtur shumë ndeshje futbolli. Këto vargje i kam shkruar duke e kujtuar shpirtin e tij të ngrohtë, ato flokë të bardha të cilat në vrap valëviteshin anash... O Mëshiruesi ynë, Të lutem, ëmbëlsoji plagët e këtyre dhe shpirtrave të të tjerëve.

Srebrenica, kuptohet, është simboli i kulmit të vuajtjes së myslimanëve në Ballkan.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски", Скопје

CIP - Katalogu në publikim
Biblioteka Kombëtare Universitare
"Shën Kliment Ohridski", Shkup

821.163.4(497.6)-1

LATIĆ, Džemaludin
Ferri i Srebrenicës : letër Dante Aligerit nga Bosnja /
Xhemaludin Latiq. - Shkup: Logos-A, 2015. - 116 faq. ; 21 cm.
- (Biblioteka Divan)

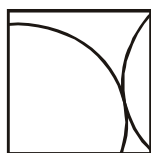
Превод на делото: Srebrenički inferno: pismo Danteu Alighieriju
iz Bosne / Džemaludin Latić. - **Фусноти кон текстот**

ISBN 978-9989-58-593-7

I. Latiq, Xhemaludin **види** Latić, Džemaludin
COBISS.MK-ID 98965770

www.logos-a.com

Copyright©Logos-A, 2015

LOGOS·A